

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DPLOMSKA NALOGA

DRŽAVLJANSKE PRAVICE BREZDOMCEV
– IZZIV ZA SOCIALNO DELO

Mentor: dr. Nino Rode

Elvira Delić

Somentor: mag. Simona Žnidarec Demšar

Ljubljana 2008

POVZETEK

Zanimalo me je kakšna je intervencija socialne službe, ko gre za vprašanja brezdomnih ljudi in problem reševanja njihovih stisk pri zagotavljanju dostopa do obstoječih storitev in dajatev, tako tema moje naloge predstavlja raziskovanje možnosti vključitve izključene, stigmatizirane in brezdomne osebe v sistem socialnega in zdravstvenega varstva preko storitev Centra za socialno delo, v okviru izvajanja socialno varstvene storitve - prva socialna pomoč.

Kvalitativna raziskava je singularna študija primera; v nalogi pojasnujem socialno in pravno izključenost brezdomne osebe ter ovire pri uresničevanju državljskih pravic te osebe. Z izbranim posameznikom smo kolegice in jaz želele uveljavljati njegove državljske pravice; v ta namen smo skupaj obiskali CSD z namenom zagotavljanja storitev preko socialnega varstva. Ob tem smo spremljali predvsem proces, ki sem ga kasneje analizirala. Tako ima raziskava močan element akcijskega raziskovanja, kot načina organizacije raziskovanja in praktičnega delovanja, funkcionalnega odnosa med raziskovalcem in praktikom, z namenom izboljšave prakse. Opravila sem kvalitativno analizo vsebine dogajanja in jo primerjala z veljavnimi zakonskimi in strokovnimi normami. Zbrala sem podatke in opisala življenjsko zgodbo posameznika, dogodke povezane z akcijo sem uredila v kronološki zapis, v nadaljnji analizi sem primerjala strokovno primeren odziv socialne delavke z dejanskim.

1. TEORETIČNI UVOD	4
1. 1. Brezdomstvo kot stigma	4
1. 1. 1. Brezdomstvo; značilnosti, definicija in razlogi	4
1. 1. 2. Stigma, stigmatizacija in diskriminacija	9
1. 2. Skupnostna usmeritev v socialnem delu kot polje socialnega vključevanja	14
1. 2. 1. Definicija skupnosti za skupnostno delo	14
1. 2. 2. Temeljne teorije skupnostne usmeritve / miselnosti v socialnem delu	16
1. 2. 3. Modeli skupnostnega socialnega dela – polje socialnega vključevanja	22
1. 3. Državlanske pravice – izziv za socialno delo	26
1. 3. 1. Zakonodaja	27
1.3.2. nova socialna politika vključevanja	35
1.3.3. Vzpostavljanje delovnega odnosa v socialnem delu	40
2. PROBLEM	47
3. METODOLOGIJA	48
4. REZULTAT IN RAZPRAVA	50
4. 1. Življenjska zgodba in trenutna situacija izključene brezdomne osebe	50
4.2. kronologija procesa podpore socialno izključenemu do pravne vključitve	50
4. 3. opis obiska na CSD v okviru PSP	56
4.4. RAZPRAVA	63
5. SKLEPI	66
6. PREDLOGI	68
7. LITERATURA	69

1. TEORETIČNI UVOD

1. 1. Brezdomstvo kot stigma

D. Brandon (1974; 7-25) zase pravi, da je preživel pravo obsedenost z brezdomstvom, tudi brezdomstvo z njim, saj je sam dolgo iskal svoj dom oziroma ga je našel šele po tem, ko je mati zmogla pogum in zapustila nasilnega očeta. Po letih profesionalnega delovanja na področju socialnega dela, tudi na področju brezdomstva, je imel vedno več vprašanj o tem fenomenu, a vendar je spoznal tisto bazično o ljudeh, ki so brezdomni; brezdomstvo je stanje njihovega duha. Brandon to utemeljuje, da ljudje brez strehe nad glavo pogosto občutijo brezup, vdanost in nemoč, strinjam se z njim in bi dodala še občutek »nevidnosti«, kot posledico socialne smrti - stigmatizacije (M. N. Ule 1999;).

1. 1. 1. Brezdomstvo; značilnosti, definicija in razlogi

»Dom lahko opredelimo kot spodobno stanovanje namenjeno bivanju posameznika ali družine (materialna domena). Dom je prostor, namenjen vzdrževanju posameznikovega družabnega in privatnega življenja (socialna domena). Dom je tudi stanovanjska pravica ali lastništvo stanovanja (pravna domena).« (www.feantsa.org).

Na zgornji opredelitvi »doma« so strokovnjaki mednarodne organizacije FEANTSA oblikovali evropsko klasifikacijo brezdomstva imenovano ETHOS (2004), ki kategorizira brezdomstvo glede na bivalne in bivanjske razmere v katerih se posameznik nahaja, in navaja štiri temeljne kategorije:

1. biti brez strehe nad glavo, spati zunaj na prostem (odkrito brezdomstvo)
2. biti brez stanovanja a nastanjen v začasem bivališču (zavetišče za brezdomce; odkrito brezdomstvo)
3. bivati v negotovih razmerah (nasilje, verjetnost izselitve; prikrito brezdomstvo)
4. bivati v neprimernih razmerah (ilegalna naselja, neustrezno opremljeni prostori za bivanje, prenatrpanost prostora; prikrito brezdomstvo)

Strokovnjaki organizacije FEANTSA¹ se strinjajo, da je potrebno brezdomstvo misliti kot proces prehajanja med kategorijami (odkrito in prikrito brezdomstvo) znotraj navedene

¹ FEANTSA (European Federation of National Organizations working with homeless people) ustanovljena 1989 kot evropska nevladna organizacija (sedež v Parizu). Danes šteje 100 članic, ki delujejo v 30 evropskih državah, tudi v vseh 27 državah EU. Članice so tudi nevladne organizacije, ki nudijo širok razpon storitev za brezdomce, predvsem nastanitev in socialno vključevanje. Večina članic so krovne, nacionalne ali regionalne organizacije

klasifikacije. Brezdomstvo postane vidno in odkrito z momentom, ko posameznik doživi hkratno (fizično, socialno, pravno) in sočasno izključitev iz gospodinjstva ali odpoved bivališča, ter postane uporabnik organizacij in služb, na primer zavetišča za brezdomce.

Dokler pa oseba fizično biva v negotovih in /ali neprimernih razmerah, torej se še ni zgodila fizična izključitev, pa gre za prikrito brezdomstvo. Razumevanje obeh oblik, je po mnenju B. Dekleva in Š. Razpotnik pomembno, »ker se iz skritega brezdomstva oblikuje odkrito, kar pomeni, da se moramo – še posebej če želimo delovati preventivno – ukvarjati tudi s prikritim« (Dekleva, Razpotnik 2006: 5).

Raziskava Problematika brezdomstva v Ljubljani (2006; 286-287) je na podlagi omenjene klasifikacije in že obstoječih definicijah (npr. formalno uradniški, Ethos) oblikovala definicijo brezdomca, uporabno za Mestno občino Ljubljana.

Brezdomec (ibid.) je oseba brez zagotovljenega bivališča, ki spi zunaj ali v zatočišču (pod mostom, v vagonu, zapuščeni hiši, na prostem). Brezdomec je tudi tisti posameznik, ki biva v negotovem bivališču, namenjenem brezdomcem (zavetišča). Nekoliko širše gledano je brezdomec posameznik, ki biva v negotovem bivališču, po katerega zapustitvi nima kam, pa naj bo to v instituciji (penalni, bolnici, ...), pri znancih ali prijateljih, ali tudi v negotovem najemniškem stanovanju (npr. pod grožnjo prisilne izselitve) v taki življenjski situaciji, ki mu ne omogoča, da bi lahko z zadostno mero varnosti in gotovosti računal na pravočasno pridobitev drugega ustreznega in finančno dostopnega prebivališča. Med brezdomce štejemo tudi posameznike, pri katerih je brezdomstvo ciklični pojav in se obdobja brezdomstva izmenjuje z bivanjem pri starših, prijateljih, v institucijah, zavetiščih, itd.

Navedena definicija brezdomca za MOL odpravlja dosedanje pomanjkljivo beleženje in preozko razumevanje problematike, razširja uradniško definicijo (po kateri je brezdomec oseba, ki je uporabnik služb in storitev namenjenih brezdomcem), saj vključuje tudi prikrito brezdomstvo, dnevno brezdomstvo, socialno izključenost in revščino brezdomstva.

Razmeroma zelo pogosto se uporablja definicija, ki izhaja iz uradnih podatkov. Po tej, recimo ji formalno uradniški definiciji, je brezdomec tisti, ki uporablja storitve in ponudbe

storitvenih služb. FEANTSA je edina večja evropska mreža, ki se fokusira na problematiko brezdomstva na evropski ravni. FEANTSA je financirana od Evropske Komisije, tesno sodeluje z ostalimi EU institucijami in ima status svetovalca v Evropskem Svetu in pri Organizaciji Združenih Narodov.

organizacij, namenjenih brezdomcem. Ta definicija ima dva problema. Izpusti tisti del brezdomcev, ki se iz različnih razlogov ponudb za brezdomce ne poslužujejo (živijo izolirano življenje, jim te ponudbe lokacijsko niso dostopne, se ne želijo izpostavljati, se ne želijo družiti in srečevati z drugimi brezdomci...). Obenem pa ta definicija(ibid.) zajame več kot le posameznike brez doma; ponudb za brezdomce se namreč lahko poslužujejo tudi ljudje z domom (npr. od tistih, ki prihajajo na brezplačna kosila, se jih je le 50 % deklariralo za brezdomce). Brezdomci, ki uporabljajo ponudbe organizacij, sestavljajo tako imenovano odkrito ali poznano (ali tudi registrirano) brezdomstvo, drugi pa prikrito ali skrito brezdomstvo (čeprav ta ločnica ni nujno 100 % in brez rezerve).

Še širša definicija (Dekleva 2006; 287) bi med brezdomce zajela tudi ljudi, ki sicer imajo dom, a so socialno izključeni in v tem zelo blizu večini brezdomcev oz. so za brezdomstvo ogroženi (so potencialni brezdomci). Take, ki sicer imajo bivališče, vendar pa preživljajo dneve podobno kot brezdomci in imajo njim zelo podobne potrebe, uvrščamo med dnevne brezdomce, ki jih tehnično gledano ne moremo uvrščati med brezdomce, hkrati pa so potrebni zelo podobnih oblik podpore in pomoči.

Brezdomstvo je v največji meri torej povezano z odsotnostjo bivališča ali negotovo obliko bivanja, najpogosteje (to sledi iz empiričnih ugotovitev) pa je brezdomstvo povezano tudi z revščino, obubožanostjo, nezaposlenostjo, nizko izobraženostjo, šibkimi socialnimi mrežami ali celo popolno odsotnostjo podpornih mrež (vse to skupaj bi lahko poimenovali socialna izključenost), zelo pogosto pa še z odvisnostjo od alkohola ali drugih drog, psihiatrično diagnozo ter različnimi težkimi življenjskimi izkušnjami (smrt bližnjega, konflikti z bližnjimi, zlorabe, nasilje, ...) (ibid ; 287).

Tudi raziskava potrjuje, »da se poseben - prav tako že dolgotrajen - problem nanaša na osebe brez dokumentov oz. stalnega prebivališča. Dokumenti oz. stalno prebivališče so pogoj za dostop do mnogih pravic, npr. tudi zdravstvenega zavarovanja ali bivanja v Zavetišču (v »hiši«)« (Dekleva 2006 ; 293).

Razlogi za brezdomstvo so kombinacija strukturalnih, institucionalnih, socialnih in individualnih dejavnikov, katerih medsebojno učinkovanje naredi osebo ranljivo za brezdomstvo (<http://feantsa.horus.be/code/EN/pg.asp?Page=880>).

Med strukturalne dejavnike, ki spodbujajo brezdomstvo FEANTSA uvršča:

- nezadostno število dovolj dostopnih in cenениh možnosti spodobne namestitve
- prestrukturiranje na trgu dela in zaposlovanja; visoka stopnja brezposelnosti, negotovost zaposlitev
- nepopolno državljanstvo
- diskriminacija in stigmatizacija.

Med institucionalne dejavnike FEANTSA uvršča:

- odpust iz institucije (bolnišnica, zapor, Zavod ali Dom)
- slabo strukturirana in administrirana finančna podpora
- pomanjkljivo sodelovanje z in med službami.

Med socialne in individualne dejavnike spadajo:

- bolezen (telesna, duševna)
- zasvojenost
- doživljanje nasilja
- zlom ali razpad osebne socialne mreže.

Avtorja obsežne raziskave »Prevention is Better than Cure«, Geoffrey Randall in Susan Brown (1999), sta analizirala intervjuje 120 brezdomcev in intervjuje zaposlenih na devetnajstih različnih projektih namenjenih preventivi brezdomstva, ter tako izoblikovala lestvico rizičnih dejavnikov in kritičnih situacij, ki najpogosteje sprožijo ulično brezdomstvo pri posamezniku. Obenem pa lestvica rizičnih faktorjev in kritičnih situacij ponazarja prepletenost in povezanost strukturalnih, socialnih, institucionalnih in individualnih dejavnikov, ki součinkujejo tako, da osebo naredijo ranljivo za brezdomstvo. Vidno oziroma odkrito brezdomstvo je vedno posledica prikritega brezdomstva.

Rizični dejavniki, ki jih omenjena raziskava (Randall, Brown 1999; 4-5) odkriva so; prepiri s starši ali krušnimi starši, doživljanje fizičnega ali spolnega nasilja doma, izkušnja institucionalizacije, pomanjkljiva kvalificiranost za delo, izključitev iz sistema šolanja, nezaposlenost, zloraba alkohola in drugih drog – zasvojenost, težave v duševnem zdravju, dvojne diagnoze, prestopništvo, odpust iz vojaške službe, razpad zveze ali zakona, izkušnja brezdomstva v preteklosti, nedelujoča socialna mreža, nakopičeni dolgovi.

Kritične situacije (ibid; 7), ki prav tako sprožijo ulično brezdomstvo so; odhod od doma staršev zaradi prepira, odpust iz oskrbe brez ustrezne podpore, odpust iz zapora, odpust iz

vojaških sil, razpad zveze ali zakona, finančna kriza kot posledica zadolževanja, izselitev iz najetega ali lastnega stanovanja, hudo poslabšanje duševnega zdravja, zloraba alkohola ali drugih drog.

Raziskava Problematika brezdomstva v Ljubljani navaja podobne ugotovitve o rizičnih dejavnikih in kritičnih situacijah, ki osebo zelo verjetno pahnejo v (ulično) brezdomstvo.

Največja skupina brezdomcev se poda (ali je v to prisiljena?) v brezdomsko življenje v obdobju adolescence, v veliki večini tako, da zapustijo svoj dom (ali so iz njega vrženi) po obdobju resnih konfliktov s starši (ali rejniki). Varianta te situacije je tista, ko ima posameznik vmes med bivanjem doma in brezdomstvom še obdobje bivanja v vzgojnem zavodu ali morda na psihiatriji ali enoti za obravnavanje zasvojenosti ali v zaporu. Obdobje bivanja s starši (ali alternativnih oblikah vzgoje) je za mnoge zaznamovano z nasiljem ali izkoriščanjem/zlorabo. Veliko brezdomcev poroča tudi o mnogih znakih zasvojenosti in težav z duševnim zdravjem pri starših. Konflikt, ki se konča z odhodom enega od doma torej ni »vzrok«, ampak je praviloma le zadnje dejanje dolgo trajajoče drame, ki sega veliko let nazaj ali vse do brezdomčevega zgodnjega otroštva (Dekleva, Razpotnik 2006; 288).

Druga običajna krizna situacija je razpad socialne mreže, posebej partnerskega odnosa v – bolj ali manj – obdobju odraslosti (večinoma v poznih 20. in 30. letih). Tudi v takih primerih odhod od doma ni posledica enkratnega konflikta ali krize, temveč dalj časa trajajočega napetega in razpadajočega odnosa, ki se pač v nekem trenutku usodno zaostri. Pri tem spet niso nepomembne osebnostne lastnosti, vzorci vedenja, materialna situacija ter socialna umeščenost obeh partnerjev – v nekaterih primerih smo izvedeli, da so tudi partnerke naših brezdomcev imele v svojih biografijah mnoge ogrožajoče dejavnike. Tudi partnerski konflikti so pogosto označeni z nasiljem, zasvojenostmi, duševnimi težavami, revščino, itd. Vendar pa v veliki večini brezdomci postanejo samo moški, tako pri nas kot tudi drugje po svetu.

Tretji scenarij prehoda v brezdomstvo je brez neposredne predhodne krize in pretrganja odnosne mreže, ki bi ga lahko označili z (enkratnim) odhodom od staršev ali partnerja. Gre za ljudi, ki so v taki ali drugačni obliki namestitve živeli sami, potem pa jih je »zavil finančni vijak«, kar je lahko spremljala izguba službe ali drugih virov dohodkov, zadolževanje, rubeži,

padanje po lestvici kvalitete prebivališč, itd. K vsemu temu pogosto prispeva tudi zaostrovanje težav z duševnim zdravjem ali zasvojenostjo, oboje pa v kontekstu nedelujočih ali raztrganih (ali nespletenih) socialnih in drugih varovalnih mrež (ibid ; 288).

Brezdomstvo je torej proces, ki se začne mnogo prej kot pa oseba izgubi streho nad glavo in predstavlja hujšo stisko, kot zgolj biti brez strehe nad glavo. To kar stisko npr. odkritega ali uličnega brezdomca potencira in ohranja sta stigmatizacija in diskriminacija v vsakdanjih socialnih interakcijah, kot odziv na brezdomčevo življenjsko situacijo.

Navedeni rizični dejavniki in kritične situacije za brezdomstvo razjasnijo kaj vse se z osebo dogaja preden ostane zares brez strehe nad glavo; verjetno biva v nevarnosti, zagotovo pa v negotovosti (stanovanje, zaposlitev, bolezen, dokumenti), vsekakor v stiski. Okolje stiske ne prepozna ali jo ignorira (strukturni, socialni, institucionalni dejavniki), ko pa enkrat oseba ostane brez strehe nad glavo, v okolju prevladuje razlaga o individualnih (osebnostnih) dejavnikih kot razlogih za brezdomstvo. Za osebo v vlogi² uličnega brezdomca to pomeni, da je za okolje praviloma taista oseba nosilec glavne značilnosti (stigma) za situacijo, na tem predsodku temelji diskriminacija vidnih brezdomcev, ki osebi praviloma onemogoča dostop do virov moči in pomoči, ki so sicer na razpolago posameznikom, ko se znajdejo v stiski.

1. 1. 2. Stigma, stigmatizacija in diskriminacija

Izraz stigmatizirati se je prvotno nanašal na žigosanje ali označevanje določenih ljudi (t.j. kriminalcev, prostitutk), da bi bili tako že po videzu drugačni in ločeni od ostalih (Goffman, 1963: 7). Stigma (Coleman v Ule 1999: 202) predstavlja kontinuum nezaželenih razlik. Označevanje ljudi na tak način je imelo za posledico izgon ali izogibanje. V večini kultur je fizično označevanje ali žigosanje izginilo, bolj kognitivne manifestacije stigmatizacije – socialno označevanje – pa so se razširile in postale temelj večine stigem. Ljudje uporabljajo razlike, da izženejo druge ljudi ali se jim izogibajo.

»Zdi se, da do stigmatizacije pride takrat, kadar je vsiljena komponenta socialne kontrole oziroma nezaželena drugačnost pripelje do določene omejitve fizične in socialne mobilnosti

² Stigmatizirana vloga je po pristopu simboličnega interakcionizma podobna vsaki drugi vlogi (npr. profesorja, zdravnika), pri kateri se vedemo v skladu s pričakovanji drugih o tej vlogi in spremenimo našo identiteto, da je skladna z njimi. Zato so v primeru stigme pričakovanja pogosto ista kot stereotipi. Nekateri stigmatizirani ljudje postanejo odvisni, pasivni in nemočni, ker je to tisto, kar se od njih pričakuje. (Ule 1999 ; 207).

in dostopa do priložnosti, ki posamezniku omogočajo razvoj njegovih potencialov« (Coleman v Ule 1999: 211).

Stigma v odnosu na lastnost, ki ni družbeno zaželena, nastane iz neskladja med virtualno in aktualno socialno identiteto (Goffman, 1963: 12-13), kot odziv na dilemo razlike (Coleman v Ule, 1999: 198-202). Pri tem stigma ne izhaja iz objektivne osebnostne lastnosti posameznika, temveč iz posebnega odnosa med lastnostjo in stereotipom (Goffman 1963: 14).

Iz tega sledi, da je stigma konstrukt, ki ga določajo družbeno oblikovane norme, saj lastnost posameznika sama po sebi ni problematična, v kolikor jo družbeno-kulturno okolje in posledično posameznik kot take ne prepoznavajo. Pogosto se na podlagi ene pomanjkljivosti posamezniku pripišejo še druge lastnosti, ki z diskreditirajočo lastnostjo niso neposredno povezane (Goffman 1963: 11-12), posameznika se razume kot "ne čisto človeškega". Diskriminacije, ki učinkovito in dostikrat nenamerno sledijo iz takega razumevanja posameznika z nezaželenimi lastnostmi, zmanjšujejo njegove življenjske možnosti (Goffman 1963: 15) in ga diskvalificirajo iz polne socialne sprejetosti. Pri tem gre za konstruiranje ideologije o nevarnosti, ki jo stigmatizirani predstavlja za "normalne" in tako racionalizira nenaklonjenost do njega, v katero se dodatno vključuje tudi druge lastnosti (Goffman 1963: 9). Stopnja stigmatiziranosti je torej odvisna od tega, kako nezaželena je razlika v določeni družbeni skupini. Pri fizično očitnejših stigmah (telesne oviranosti, barva kože, nacionalnost,...) je stigmatiziranemu težje ubežati negativnim socialnim posledicam stigmatizacije.

Ulično brezdomstvo (beračenje, spanje na prostem) lahko brez dvoma uvrstimo med vidne stigme, ki jih je v vsakdanjih socialnih interakcijah nemogoče prikriti oziroma ohranjajo vsakdanjo diskriminacijo konstantno, kar poškoduje osebnost stigmatiziranega.

Občutek »biti stigmatiziran« ali »imeti stigmo« (Coleman v Ule 1999; 202) je tako neločljivo povezan s socialnim kontekstom; pomembne so norme, ki določajo kaj je zaželeno in kaj ne.. Občutek stigmatiziranosti je posledica socialne primerjave. Ob domnevi, da ljudje brez napak ne obstajajo, relativne primerjave vzbujajo občutek superiornosti v določenih kontekstih (kjer oseba ima neko zaželeno lastnost, ki drugi osebi manjka), zato pa morda občutek manjvrednosti v drugih kontekstih (kjer taista oseba neke zaželene lastnosti nima, ki jo druga ima). Tako se stigma ohranja.

Po L. M. Coleman (Ule 1999; 206-209) sta najpreprostejša načina na katera nestigmatizirani ljudje posredujejo občutek temeljne inferiornosti stigmatiziranim ljudem, socialno zavračanje ali socialna izolacija in zmanjšana pričakovanja.

Socialno zavračanje, pojasnjuje avtorica, lahko sporočamo na več načinov; skozi govor, očesni stik ali medosebno razdaljo. Na ta način socialno zavračanje deluje kot oblika socialne kontrole. Socialna izolacija kot posledica, odraža naslednje sporočilo o pričakovanjih; mnogi stigmatizirani ljudje ne dobivajo spodbud, naj se razvijajo ali rastejo, da bi imeli aspiracijo oziroma, da bi bili uspešni. Znižana pričakovanja vodijo k zmanjšanju samospoštovanja. Negativna identiteta, ki sledi, postane prevladujoča osebna značilnost in stigmatizirani osebi onemogoča razvoj drugih delov osebnosti. Perceptualno postane stigma centralni položaj, lastnost, ki obarva percepcijo celotne osebe. Ignorirane so vse druge plati osebe razen tiste, ki ustreza stereotipu povezanemu s stigmo.

Stigma je oblika negativne stereotipizacije; je posebna in zahrbtna vrsta socialne kategorizacije oziroma posploševanja na podlagi ene izkušnje. Ljudje so obravnavani kategorialno namesto individualno in v tem procesu so razvrednoteni (ibid; 204). Ta način je prepoznaven tudi v medijskem diskurzu.

Analiza medijskih diskurzov v Raziskavi Problematika brezdomstva v Ljubljani (Dekleva 2006) vključuje 79 prispevkov desetih medijev objavljenih v obdobju enega leta, največ poročanj o brezdomstvu je zabeleženo v božičnem času, konec meseca decembra.

»V veliki večini je brezdomstvo predstavljeno kot problem, in sicer pretežno kot problem socialne bede, nasilja med brezdomci ter zasvojenosti. Le zelo majhen delež prispevkov problematizira tematiko brezdomstva na tak način, da ne bi bili problem sami brezdomci, temveč nekdo ali nekaj drugega. V prispevkih je glas (mišljenja, stališča) brezdomcev samih izjemno redko predstavljen - oni sami so zelo redko vir informacij. Pretežno se jih prikazuje kot kolektivnega akterja, torej kot nediferencirane in v načelu enake posameznike. Tak pristop je skladen tudi s tem, da se jih pretežno negativno stereotipizira in umešča v mi/oni diskurz, za katerega je značilno, da brezdomce miselno/pojmovno izključuje iz privilegirane »mi« skupine, ki rabi bralcem za pozitivno identifikacijo. Taka identifikacija bralcem omogoča, da se distancirajo od brezdomcev ter postanejo bolj dostopni za stereotipizirajoče kognitivne poenostavitve ter diskriminatorne naravnosti. Ti procesi so skladni tudi z ugotovitvijo, da

analizirani prispevki pretežno gojijo pozitivno samopodobo – nas – državljanov, ki smo v binarni delitvi mi/oni predstavljeni kot dobri, »oni« pa kot slabi.«

V celoti gledano, analiziranih 79 prispevkov, objavljenih v obdobju enega leta, ni odpiralo kakih kritičnih ali mobilizacijskih diskurzov, temveč je ostajalo v okvirih tega, kar intuitivno in ad hoc poimenujemo klasična umestitev brezdomstva – kot nekoliko eksotične tematike pretežno neškodljivih, čeprav malce nadležnih ljudi, ki v bistvu predstavljajo družbeni tujek, ob katerem se ni treba zamisliti ali mobilizirati, temveč jih predvsem uporabiti kot predmet »predbožične ritualne dobrodelnosti« (B. Dekleva 2006; 290).

Analiza javnega mnenja o brezdomstvu izdelana v omenjeni raziskavi ugotavlja, da »pestrost vsebin, izraženih na pogovoru krajanov ene ljubljanske četrtne skupnosti po naši oceni zelo dobro odraža pestrost pogledov v javnosti nasploh. Ta pestrost v resnici zajema tudi povsem nasprotne poglede, ki jih deloma povezuje zamisel (objektivnega) kategoriziranja brezdomcev, kar se je pokazalo kot najbolj osnovna ideja pogovora in strah pred drugačnostjo in tujstvom kot najbolj osnovna čustvena vsebina. Zamisli in osebne prakse krajanov kljub temu obsegajo kar nekaj oblik pomoči brezdomcem, vendar pa je ta pomoč delno dobrodelne narave, deloma pa združena z implicitnim ali eksplicitnim (pre)vzgojnim namenom in gre torej za svojevrstno pogojno dobrodelnost. Kot zelo pozitivno vidimo željo krajanov po informiranosti, vendar pa se ta želja pretežno ustavi pred sprejetjem spoznanja o interaktivni in odnosni naravi problema brezdomstva. Spoznanja o tem, da bi bilo treba rešitve iskati tudi skupaj z brezdomci so le nakazana in ne tudi konsekvantno izpeljana. Težnja h kategoriziranju se tu tendenčno izpelje v smeri različnih delitev odgovornosti in pristojnosti (bodisi teritorialni delitvi ali pa disciplinarno-sektorski), ne v pa v smeri iskanja skupnih in povezujočih odgovornosti« (ibid ; 290).

Varuh človekovih pravic RS Matjaž Hanžek v enajstem rednem letnem poročilu (2005; 98) (<http://www.varuh-rs.si>) pojasnjuje, da »brezdomstvo pomeni tudi v Sloveniji resen družbeni problem, ki ga je nujno treba začeti sistematično obravnavati in poiskati primerne rešitve. »Tudi brezdomci so del nas, del družbene realnosti in imajo pravico do varovanja svojih temeljnih življenjskih pravic in človeškega dostojanstva. Nič ne pomaga enostransko obsojanje, češ da si "nočejo pomagati in so zato za vse sami krivi", kot lahko pogosto zasledimo v zadnjem času. Treba je najti rešitve za ljudi, ki ne znajo, ne zmorejo, ali tudi

nočejo živeti po klišejih, ki v naši družbi veljajo za "normalne". To pomeni, da jim zagotovimo vsaj minimalne pogoje za življenje in jim ob tem skušamo pokazati, da je "vrnitev" še mogoča. Zato je nujna usklajena akcija države, regije in občine, da v svojem okolju skupaj soustvarijo pogoje za preprečevanje in odpravljanje brezdomstva, ali pa le olajšajo življenje tistim, ki drugače ne zmorejo živeti».

Tudi Varuh človekovih pravic (2005; 98) posebej opozarja na družbeno klimo, ki z negativnim pristopom »do problema, tega nikakor ne rešuje. Sankcioniranje beračenja ni in ne more biti rešitev. Rešitev je morda v večji solidarnosti, razumevanju, medsosedski pomoči, toleriranju in sprejemanju drugačnosti, samokritičnosti in podobno«. Odziv, ki ga opisuje Varuh, odziv solidarnosti in razumevanja, sprejemanja drugačnosti je ravno nasproten od odziva, ki se osredotoči na razlike in izključuje – stigmatizacije.

Stigmatizacija bolje »uspeva« v okolju kjer so dominantni socialni predsodki. Predsodki so po M. N. Ule mikroideologije, ki se naslavlajo neposredno na posameznike oziroma družbene skupine. »So neformalne institucije vsakdanjega sveta, namreč institucije, ki prevajajo določene stvarne odnose neenakopravnosti, dominance in podrejenosti med družbenimi skupinami v območje vsakdanjega sveta in obratno, določena razmerja med različnimi skupinami v vsakdanjem svetu ljudi postavljajo v splošen okvir veljavnih družbenih norm, vrednot in institucij. Zato so za formiranje predsodkov bistveni načini diskurza, vsakdanje govorice in interakcije« (M. N. Ule v Ule, 1999; 28).

Sodobni predsodki kot mikrofizike oblasti niso več neposredno nasilni in represivni, ampak so po M. N. Ule »usmerjeni v izvajanje pritiska, da bi tudi »drugi« sprejeli »našo« govorico o njih kot svojo lastno govorico in se tako sami postavili na margino ter se prostovoljno izpostavili različnim vzgojnim, prevzgojnim, nadzornim, zdravstvenim, socialnim in drugim posegom, s katerimi bi njihovo drugačnost izničili ali jih izolirali« (M. N. Ule v Ule 1999; 38).

Diskriminacija je vedenjska manifestacija socialnega stališča znanega kot predsodek.

V našem primeru se v prvi vrsti brezdomni osebi očita lenoba in nezaposlenost, nato zasvojenost kot nesposobnost preskrbeti samega sebe in ravno te značilnosti »ogrožajo« vrednote, ki so že tradicionalne; delati oziroma biti zaposlen, biti uspešen, skrbeti zase, biti tekmovalen in zmagovati. Po M. N. Ule je v jedru slehernega predsodka človekov strah pred tem, da bi lahko sam postal objekt predsodka, če se ne bo držal določenih norm in vedenjskih

pravil. Predsodki imajo pomembno vlogo pri discipliniranju množic in vsakega posameznika, stigma kot socialno označevanje pa pomaga ohranjati obstoječo družbeno hierarhijo.

Stigma omogoča, da se pripadnik dominantne skupine v vsakdanjih interakcijah počuti superiorno, ob srečanju z marginalizirano osebo (na primer uličnim brezdomcem, ki berači) doživlja pozitivne občutke lastne življenjske usmerjenosti in uspešnosti, ki mu jo zagotavlja pripadnost dominantni skupini. Posledica je, da si večina ljudi prizadeva, da bi pripadala nestigmatizirani večini, to pa seveda vodi v novo stigmatizacijo.

Po svoje stigma predstavlja socialno smrt. Nestigmatizirani ljudje z izogibanjem in socialnim zavračanjem pogosto obravnavajo stigmatizirane ljudi, kot da so nevidni, ne obstajajo ali so mrtvi (Coleman v Ule 1999; 210). « Največja težava in najtežji vozle brezdomstva je, kot se kaže iz študij, pomanjkanje socialnih mrež, izključenost iz njih in trenutna ali potencialna osamljenost in zapuščenost. Velik pomen socialnih mrež in usodnost njihovega pomanjkanja odpira polje dela na področju socialnih mrež – skupnostnega dela, projektnega dela, terenskega dela, pa tudi dela z družinami, dela z delodajalci in dela z mrežami ustanov; skratka, vsakršne oblike delovanja, ki podpirajo obstoječe vezi med brezdomcem in njegovo okolico, pomagajo posredovati med obema stranema v ključnih trenutkih in uspejo kompenzirati izgubljene, nedelujoče oz. neobstoječe socialne mreže» (Dekleva, Razpotnik 2006: 289). Kot bodoči socialni delavki se mi postavlja vprašanje, kako je sposobno na to odgovoriti socialno delo.

Zato sem raziskovala v teoriji in praksi socialnega dela odgovore na vprašanja, kako lahko socialno delo s svojimi specifičnimi metodami in koncepti dela prispeva k zmanjševanju stigmatizacije, diskriminacije in izključenosti posameznika ali skupin.

V teoriji in praksi skupnostno usmerjenega socialnega dela najbolj najdem izoblikovane metode in koncepte za ponovno vključevanje socialno izključenih (vidnih brezdomcev in pojava brezdomstva) oziroma za pomoč pri vzpostavljanju socialnih in osebnih mrež, ki jih omenjata Dekleva in Razpotnik (2006).

1. 2. Skupnostna usmeritev v socialnem delu kot polje socialnega vključevanja

1. 2. 1. Definicija skupnosti za skupnostno delo

Uporabo termina skupnost, ki ima največji pomen za skupnostno delo, na kratko povzame Mayo (v Žnidarec 2007:): »Skupnost lahko definiramo z vidika skupnostnega lokalnega

prostora, npr. skupna geografska področja (sosedje, stanovalci bloka v urbanih okoljih, vas na podeželskem področju). K tej definiciji (strukturalni) lahko dodamo socialno-psihološko skupnost, razumljeno z vidika skupnih interesov, osnovanimi na skupni kulturi in identiteti (etične manjšine), skupni identifikaciji specifičnih potreb, želja in problemov (starši otrok s posebnimi potrebami, uporabniki psihiatrije)«.

Skupnost je torej mreža ali vzpostavljanje neformalnih odnosov med ljudmi, ki so medsebojno povezani preko skupnih interesov, prijateljstev, skupnega dela, geografske pripadnosti ali zaradi skupnega prejemanja oziroma dajanja storitev in seveda različne kombinacije vsega tega (NISW 1982: 199). Ljudje lahko zadovoljujejo svoje potrebe po specifičnosti in pomembnosti znotraj svojih poklicnih profesionalnih ali interesnih skupnosti.

Skupnostna usmeritev pomeni skupnostni pristop k razumevanju in reševanju socialnih težav ljudi. Pristop je usmerjen v organiziranje in iskanje pomoči v skupnosti, podporo obstoječim oblikam solidarnega ravnanja v neposrednem življenjskem okolju ljudi in v razvoj novih oblik sodelovanja s skupnostjo. Skupnostna usmeritev je moderna teorija socialnega dela.

Leskovšek pravi (1996: 56) da je delo s posameznikom najstarejši koncept socialnega dela.

Zato, da bi ta koncept ločili od metode dela s posameznikom, so ga avtorji poimenovali tradicionalno socialno delo (Payne v Leskovšek 1996b: 57). Na razvoj tradicionalnega socialnega dela so vplivale medicina oziroma psihiatrija, kasneje pa psihoanaliza in psihodinamske teorije.

Payne (ibid.) povzame sledeče predpostavke, ki so jih v socialno delo prenesle našteje teorije:

- pristop zahteva odprt odnos med delavci in klienti, ki omogoča razlago in razumevanje osebnosti;
- poudarja pomembnost občutkov, notranjosti, konfliktov, transferjev;
- poudarja duševne motnje in motnje vedenja;
- poudarja čustvene in psihološke faktorje, manj socialne;
- odnos ljudi do okolja se razlaga s pojmi obrambnih mehanizmov, poškodovanega ega ali super-ega, nezadovoljenih potreb v otroštvu itd.

O teh predpostavkah, ki so značilne za tradicionalno socialno delo, so se začeli pojavljati dvomi o učinkovitosti koncepta. Kritike so bile usmerjene predvsem na klinični način dela, ki temelji na spreminjanju posameznika zaradi predpostavk o njegovi motenosti ali problematičnosti (Žnidarec D. 2006: 19). Leskovšek pravi (1996: 59), da takšno socialno delo

ni sposobno socialne akcije, ker napak ne vidi v okolju ali v situaciji, zato obravnava temelji na spreminjanju posameznika in ne na spreminjanju ogrožajoče situacije. Moč je v rokah strokovnjakov, ki jo vzdržujejo preko socialne distance in jo ustvarjajo z uporabo nerazumljive terminologije, s kategoriziranjem in konceptom krivde posameznika. Zaradi omenjenih kritik tradicionalnega dela s posameznikom in vplivov različnih teorij so se, po S. Žnidarec Demšar, postopoma razvile alternativne metode dela, ki poudarjajo orientacijo k skupnosti. Na razvoj skupnostne usmeritve v socialnem delu so vplivale predvsem družbene in politične spremembe; a omejila se bom zgolj na teoretske vplive.

1. 2. 2. Temeljne teorije skupnostne usmeritve / miselnosti v socialnem delu

Koncept skupnostne usmeritve je z različnimi oblikami delovanja usmerjen v krepitev moči posameznikov in skupnosti, spoštovanja človekove izbire in dostojanstva.

Sistemska ideja v socialnem delu izvira iz splošne sistemske biološke teorije von Bertalanffya (1971). Teorija o neločljivi povezanosti vseh organizmov je prenesena na socialni sistem (Payne 1997: 137).

Največji vpliv na socialno delo sta imeli dve obliki sistemske teorije: splošna sistemska teorija in ekološko-sistemska teorija. Payne (1997; 153) vidi prednost sistemskega pristopa v tem, da sistemska usmeritev poudarja spreminjanje okolja in ne spreminjanja na osnovi psiholoških pristopov. Ugotovitve splošne sistemske teorije sta v socialno delo aplicirala Pincus in Minanhan (ibid: 141), ki poudarjata, da so ljudje, če želijo zadovoljno živeti, odvisni od sistemov v njihovem socialnem okolju, zato se mora socialno delo osredotočati na neformalne, formalne, in družbene sisteme pomoči. Ker pa ljudje s težavami niso vedno sposobni sami poiskati sisteme pomoči, mora socialno delo poskušati prepoznati, kateri elementi v interakciji med klienti in njihovim okoljem povzročajo problem.

Osnovna naloga socialnega dela, izhajajoča iz sistemske teorije (Payne 1997; 142), je pomoč pri vzpostavljanju interakcij med posamezniki in sistemom pomoči, razvijanje in spreminjanje socialne politike ter omogočati ljudem, da izboljšajo svoje lastne kapacitete pri reševanju problemov.

Germain in Gitterman (v Payne 1997; 143-147) s takoimenovanim »živim modelom« socialno delavske prakse pojasnita kakšen pomen ima ekološko-sistemska teorija na socialno delo. »Živi model« vidi ljudi kot take, ki se konstantno prilagajajo in spreminjajo v povezavi

z njihovim okoljem. Spreminja se človek in istočasno njegovo okolje, prav tako pa tudi okolje spreminja človeka. Germain in Gitterman poudarita (Payne 1997: 150), da se lahko ljudje razvijemo skozi in s pomočjo okolja (recipročna prilagoditev), vendar različni socialni problemi, kot so revščina, diskriminacija, stigma, zmanjšujejo možnost za recipročno prilagoditev.

Sistemska teorija je razvila sistemsko socialno delo (Lussi 1991), ki je preneslo definiranje problema in rešitve v socialni kontekst, znotraj sistemov; za področje brezdomstva to konkretnije pomeni, da brezdomstvo definiramo kot izključenost iz sistema ali kot nedelovanje sistemov in ne kot osebni problem, patologijo, neprilagodljivost in deviantnost posameznika. Sistemska teorija je dojemanje brezdomstva predrugačila; iz osebnega v družbeni kontekst.

Teorije, ki so še bolj konkretno vplivale na razvoj skupnostne usmeritve v socialnem delu so po S. Žnidarec Demšar (2007: 22) predvsem radikalna in marksistična perspektiva, antidiskriminatorna perspektiva, ter koncepta krepitev moči (opolnomočevanje) in zagovorništvo.

Radikalna perspektiva v socialnem delu (S. Ž. Demšar 2007: 22) je tesno povezana s skupnostnim socialnim delom, še zlasti z modelom socialne akcije, ki želi s svojo usmerjenostjo prispevati k spremembam v družbi oziroma odpravljati vzgibe, ki povzročajo različne oblike izključevanja.

Avtorica pojasni, da ideje radikalnosti izhajajo že iz marksistično politične filozofije in sociologije in so bile opazne v številnih gibanjih od 19. stoletja dalje. Payne (1997: 214-216) povzema pogled na socialne probleme iz socialističnih osnov, ki definira probleme kot družbene, strukturalne in ne kot individualne (individualni odnosi so produkt družbenih razmerij v kapitalističnih družbah). Radikalno socialno delo torej kritizira tradicionalno psihodinamsko socialno delo in druge teorije, ki razumejo socialne probleme preko interpretacije psiholoških razlag.

Žnidarec Demšar navaja razlike med radikalno in neradikalno analizo v socialnem delu (2007: 23-24) in ugotavlja, da radikalna analiza daje večji poudarek na proučevanje okolja in temelji na izhodišču, da je ravno socialno okolje relevantno za probleme posameznikov. Cilj neradikalnih teorij pa je pomoč posamezniku pri prilagajanju in soočanju s socialnim okoljem z namenom osebne prilagoditve.

Za razliko od neradikalne analize je radikalna vedno bolj usmerjena v analizo socialnoekonomskih struktur, ki povzročajo probleme. Operacionalizacija radikalne teorije je usmerjena v pomoč in podporo posameznikom, skupinam in skupnostim pri spreminjanju in nadzorovanju omenjenih struktur.

Avtorica opozori (2007: 24-25) tudi na kritike pomena in uporabnosti radikalne teorije (za socialno delo), ki da je usmerjena v spreminjanje obstoječih struktur in s tem negira trenutne osebne potrebe klientov, kar pomeni, da je radikalna teorija prešibka pri emocionalnih problemih, saj je usmerjena na materialne in družbene cilje, promovira blaginjske pravice, ignorira pa emocionalne in osebne probleme. Naslednja kritika se navezuje na to, da radikalna teorija ne predpisuje, ne daje navodil, kako je potrebno ravnati, ampak pogosto nudi le prostor za razumevanje situacij. Če pa bi vedno gledali iz perspektive posameznika in reševanja njegovih osebnih problemov ter negirali družbeni sistem, ki pogosto povzroča probleme posameznikov, bi sistem ostal nespremenjen. Obenem pa, ni dovolj da probleme razumemo, ampak se moramo z njimi soočati in iskati možnosti za njihovo preseganje ali razreševanje. V to pa nas usmerja, pravi avtorica še zlasti antidiskriminatorna perspektiva v socialnem delu.

Sistemska teorija in radikalna perspektiva v socialnem delu sta torej v obravnavanje izvora in reševanja/ preprečevanja socialnih težav ljudi vključili tudi okolje (socialno, ekonomsko, politično) in ne več samo posameznika.

Antidiskriminatorna perspektiva je svoj pogled usmerila na soočenje z diskriminacijo ter odkrivanje poti za razumevanje teh problemov (Payne 1997: 238), zaradi tega so se okrepile sociološke predpostavke za socialno delo in odločilno vplivale na razvoj antidiskriminatorne prakse socialnega dela (S. Ž. Demšar 2007: 25).

Avtorica izpostavi predvsem pomen normalizacije, ki je zdaj zavzela asimilacijsko pozicijo (in ne na primer medicinsko), z namenom vključevanja ljudi v običajno življenje in okolje, kjer bi prevzemali cenjene družbene vloge.

Asimilacijska pozicija normalizacije znotraj antidiskriminatorne perspektive pomeni nov odnos in pogled na drugačnost ali razlike, na takoimenovano nenormalnost. Ta nov pogled vidi smisel v spremembi družbe, na način, da bodo lahko vse skupine koeksistirale na enakovreden način, tovrstna miselnost pa predstavlja osnovno nalogo skupnostnega socialnega dela, ki je usmerjeno v zmanjševanje ovir za vključevanje ljudi znotraj lokalnega okolja. Avtorica poudari tudi iz tega vidika izhajajočo perspektivistično pozicijo procesa

normalizacije, ki vzpodbuja ljudi, da izrazijo svojo perspektivo življenja in razumevanje situacije (Ž. Demšar 2007: 26).

Izkušnjo neenakovrednosti in zatiranja lahko razumemo tudi kot značilnost v osebnih in socialnih odnosih, ki je zasnovana na neenakosti v moči, ljudje pa nato pomanjkanje moči ponotranjijo, tako Dalrymple in Burke (Payne 1997: 253-254) za socialne delavce predlagata uporabnost treh antizatirajočih pristopov to so pristop krepitve moči, pristop sodelovanja z uporabniki v partnerskem odnosu in pristop minimalne intervencije.

Stigmatizacija (ki ima za posledico mobilnost po socialni lestvici navzdol) vodi v diskriminacijo, pri diskriminaciji pa gre vedno za proces odvzemanja ali izgubljanja moči. Bolj ko so v socialnem okolju prisotni predsodki (zaradi na primer nepoznavanja in odpora do fenomena) in bolj ko je stigma vidna (v našem primeru zelo vidna stigma -odkrita brezdorstvo), hitrejša je pot navzdol (izguba socialne ali pogodbene moči, ekonomske moči, ogroženost zdravstvenega stanja, celo uživanja pravne in socialne varnosti) in posledično so ti mehanizmi, ki so osebo izključili zadosti močni, da stanje izključenosti ohranjajo oziroma onemogočajo vključevanje.

Pristop »krepitev moči« je, kot poudarita avtorja (ibid.), usmerjen v pomoč ljudem, da pridobijo kontrolo nad svojim življenjem, se začnejo zavedati svoje notranje moči in notranjih virov, da bi definirali svoje potrebe in želje, imeli glas pri odločanju in se znali odzvati na izkušnjo neenakosti ali zatiranja. Krepitev moči zahteva in vključuje analizo in povezavo med osebno pozicijo klienta in strukturalnimi neenakostmi.

Po S. Ž. Demšar to pomeni, da naj bi socialni delavec uporabnikom pomagati razumeti, kako se jim je to zgodilo in z njimi poskušati poiskati poti in možnosti, kjer bodo lahko zbrali kontrolo in vpliv na nekatere vidike njihovega življenja. Avtorica pojasnjuje (Ž. Demšar 2007: 26), da je pristop »krepitev moči« lahko usmerjen na tri ravni delovanja.

Če želimo reducirati učinek osebne izkušnje posameznika ali skupnosti o občutenju nemoči, moramo raziskovati biografije, zgodbe, doživljanje in razumevanje osebnih izkušenj. Drugo raven delovanja pomenijo poskusi krepitve moči, usmerjeni v iskanje možnosti, da ljudje pridobijo kontrolo nad svojim življenjem, občutek sposobnosti in večjo zavest o lastni kapaciteti. S tretjo ravni delovanja, to je z akcijo, pa konkretno iščemo spremembe v delovanju različnih služb, ki zagotavljajo blaginjo svojim prebivalcem. Za uresničevanje koncepta krepitve moči na vseh treh nivojih, Stevenson in Parsloe (Ž. Demšar 2007: 26-27) ponujata formulacijo partnerskega odnosa, ki zahteva raziskovanje problema, okoliščin in

uresničevanja akcij le ob privolitvi uporabnikov, katerim je potrebno omogočati najvišjo stopnjo možnosti izbire in odločanja v vseh fazah procesa pomoči, kar pa zahteva učinkovito komunikacijo. Gre za skupno sodelovanje oziroma partnerstvo uporabnikov in strokovnjakov na način, da strokovnjaki upoštevajo pravice uporabnikov in omogočajo svoboden izbor in nadzor uporabnikov.

Gre torej za premik moči, možnosti izbire in nadzora, v tem pogledu ima procesiranje moči in zagovorništvo poseben pomen. Ko govorimo o krepitvi moči mislimo na razpoložljivost virov (moči) in spreminjanje moči v vpliv (aktualizirana moč). Pri virih po(moči) mislimo na materialne, normativne, osebne in simbolne vire.

Procesiranje moči pomeni torej »krepitev moči« uporabnikov socialnega dela na enega ali več naslednjih načinov da aktiviramo obstoječe vire, da ustvarimo ali olajšamo dostopnosti do virov, da obstoječo moč redistribuiramo, da ustvarimo nove vire.

Ž. Demšar (2007: 30-33) povzema ugotovitve različnih avtorjev in krepitev moči opredeli kot proces, ki pomaga ljudem, da zberejo moč za odločanje in ravnanje s svojim življenjem tako, da reducirajo učinke družbenih in osebnih omejitev, ki so preprečevale izkusiti moč. Tako proces ljudem omogoča, da povečujejo lastno kapaciteto in razvijajo samozaupanje. V procesih sodelovanja z uporabniki pa moč uporabimo na način, da jo prenesemo na uporabniški sistem, to pomeni da uporabnike opolnomočujemo.

Ob prebiranju literature sem dobila vtis, da je zagovorništvo kot koncept zastopanja interesov ljudi, ki imajo manj moči na način uveljavljanja obstoječih pravic vsebinsko nadgradil participativen pristop. To pomeni, da uporabniki postanejo participanti, vključeni na vseh stopnjah procesa dela: pri opisovanju (kaj vidite, da se dogaja?), analizi (zakaj se to dogaja?), povezujočih problemih (v kakšne probleme to vodi?), iskanju izvornih vzrokov (od kod izvirajo ti problemi?) in akcijskem načrtovanju (kaj lahko naredimo v zvezi z reševanjem teh problemov?).

Payne (1997: 273) opozori na štiri pglavitne elemente participatorne prakse socialnega dela. Krepitev moči kot prvi element sproži upiranje zatiranju in ustvarjanje možnosti, da ljudje prevzamejo kontrolo nad svojim življenjem.

Drugi element participatorne prakse je kontrola uporabnikov nad definiranjem svojih potreb in omogočanje prostora za sodelovanje v procesih odločanja in načrtovanja.

Ta značilnost se povezuje z naslednjo, ki strokovnega delavca usmerja v usposabljanje ljudi, da odkrijejo svoje osebne vire, ki jim bodo pomagali pri prevzemanju moči.

Nenazadnje pa je potrebno tudi takšno organiziranje služb, da le-te postanejo odprte za participacijo.

Socialni delavci morajo razumeti uporabnikovo realnost, vzpodbujati samoizražanje uporabnikov, jim ponovno pomagati odkriti njihovo vitalnost in to, da sprejmejo svojo lastno kapaciteto in trud. Veljavnost kot dajati veljavnost uporabnikom je glavni proces, ki prispeva k temu, da uporabniki postanejo produktivni participatorji in ne le pasivni prejemniki pomoči. Ta proces lahko omogočamo le, če razumemo realnost življenjske zgodovine uporabnikov, zavrnilo ponotranjene sodbe ter vidimo kompetentnost uporabnikov (Payne 1997; 274).

Iz vidika uresničevanja participatorne prakse nam koncepta krepitev moči in zagovorništvo ponujata konkretne strategije. Rose (Payne 1997: 275) navaja tri principe zagovorniške prakse in prakse krepitev moči.

1. Kontekstualizacija, ki vključuje fokusiranje na uporabnikovo razumevanje njegovega stanja, preko dialoga uporabnike spodbudimo, da reflektirajo svoja doživljanja in razumevanje svojega življenja.
2. Krepitev moči predstavlja proces preko katerega socialni delavec podpre uporabnika pri definiranju možnosti za zadovoljevanje potreb. Delo je usmerjeno v podporo uporabnikov z namenom prevzemanja glavne vloge v procesih odločanja.
3. Kolektivnost, ki se osredotoča na zmanjševanje občutka izolacije in poskuša uporabnike povezati v odnose z drugimi ljudmi, saj tovrstna izkušnja socializacije ustvarja močnejši občutek o samovrednosti in samospoštovanja.

V našem primeru uličnega brezdomca brez začasne namestitve je socialna izolacija dosegla nivo popolne izključitve posameznika iz virov (po)moči, tu mislim na fizično, socialno in pravno domeno definicije brezdomstva. Rizični dejavniki in kritične situacije kot jih navajajo raziskave o brezdomstvu razlagajo strukturalne, institucionalne, socialne in individualne dejavnike, ki se med seboj povežejo tako, da naredijo osebo ranljivo za brezdomstvo. Brezdomstvo kot primer absolutne revščine in temeljnega pomanjkanja lahko interpretiramo tudi skozi radikalno in marksistično teorijo v socialnem delu. Škodljive posledice diskriminacije, ki onemogočajo ali preprečujejo osebi, da bi uporabljala vire (po)moči teoretično omejujejo antidiskriminatorna in participatorna perspektiva v socialnem delu ter zagovorništvo in krepitev moči.

1. 2. 3. Modeli skupnostnega socialnega dela – polje socialnega vključevanja

Kot pravi P. Ropoša Tanjšek (2001:) imajo definicije skupnostnega socialnega dela (v nadaljevanju SSD) naslednje skupne elemente:

- SSD je metoda socialnega dela, način socialne intervencije v skupnosti, kjer gre za pomoč oziroma sodelovanje socialnih delavcev pri procesih povezovanja in organiziranja ljudi v skupnost
- SSD je zavestna, načrtna, sistematična uporaba znanj, spretnosti in vrednot socialnega dela pri kolektivnih akcijah, ki so usmerjene v večjo kakovost življenja v skupnosti, v reševanje socialnih problemov in razvijanje medsebojnih odnosov v skupnosti.

Twelvetrees (Žnidarec D. 2006: 43) vidi SSD kot proces, v katerem si socialni delavci skupaj z drugimi ljudmi prizadeva doseči višjo kakovost življenja in sicer s pomočjo kolektivne akcije, usmerjene v odkrivanje potreb, problemov in v organiziranje aktivnosti za njihovo rešitev.

Lana Dominelli (Žnidarec D. 2006: 44) vidi štiri poglavitne elemente ki sestavljajo SSD;

- skupnostna skrb za ljudi, ki potrebujejo pomoč, da bi lahko živeli v skupnosti;
- razvijanje skupnosti kot pomoč pri razvijanju samopomoči, mobilizaciji in organiziranju ljudi za spremembe;
- organizacija skupnosti, ki temelji na koordinaciji in upravljanju služb socialnega varstva – s poudarkom na boljši izrabi virov;
- socialna akcija, ki povezuje prikrajsane tako, da bi povečali njihovo moč in deluje tudi na ravni strukturnih sprememb v družbi.

Žnidarec Demšar (2007: 45-52), povzema po Twelvetrees (1991), Rapoša Tanjšek (1990), Dominelli (1990), Weil in Gamble (1995), Rothman (1966), Adams idr. (1998) in pojasnjuje razumevanje modelov skupnostnega dela in skupnosti skozi kategorije opredeljene kot bipolaren kontinuum: radikalno – profesionalno skupnostno delo, splošno – specialistično skupnostno delo, pristop zagotavljanja storitev – pristop vplivanja na druge z namenom kreiranja sprememb. Gre za to da, ker ljudje v skupnosti potrebujejo raznovrstno podporo se zaradi raznolikosti delovanja pojavlja veliko oblik in modelov SSD, ki temeljijo na različnih teoretskih izhodiščih:

- *Profesionalno skupnostno delo* je skupnostno delo profesionalnih plačanih delavcev, ki s svojim znanjem in veščinami želijo prispevati k temu, da bi lokalne oblasti in službe zagotavljale storitve v skupnosti še bolj učinkovito in bolje odgovarjali na potrebe skupnosti (po Twelvetrees 1991). Simona Z. Demšar (2006: 47) izpostavi, da profesionalni skupnostni delavci imajo vizijo o radikalno drugačni družbi, vendar so mnenja, da lahko skupnostno delo

samo na pragmatičen način prispeva k reševanju tega, kar je povzročila družba. Glavne družbene spremembe so po njihovih prepričanjih neizvedljive; skupnostno delo vidijo kot srečevanje s člani skupnosti, ugotavljanje njihovih potreb, krepitev moči deprivilegiranih ljudi in zagotavljanje boljše povezave med storitvami in potrebami. *Radikalno skupnostno delo* temelji na neomarksističnih in feminističnih študijah, ki so jasno pokazale, da današnji svet socialno in ekonomsko deluje tako, da sistematično zatira določene skupine (npr. ženske, etične manjšine, delovni razred). Radikalni skupnosti delavci verjamejo, da je njihova nova glavna naloga prispevati k radikalnim spremembam v družbi, zato skupnostno delo uporabijo kot sredstvo za doseg tega cilja, nova vloga skupnostnih delavcev je iskati načine, kako se upirati obstoječemu redu. Avtorica pojasnjuje, da se prikazani ločeni tradiciji v praksi neločljivo povezani.

- *Splošno skupnostno delo* usmerja skupnostne delavce v permanenten stik s skupnostjo, na način, da pomagajo ljudem v skupnosti artikulirati njihove potrebe in načine, kako bi artikulirane potrebe lahko zadovoljili in pri tem niso omejeni z nudenjem samo specifičnih storitev (Twelvetrees 1991). V tem kontekstu je način dela osnova po »od spodaj navzgor« modelu, kjer uporabniki dejansko oblikujejo načrt pomoči. Vloga skupnostnega delavca je stik s skupnostjo, podpora pri njenem razvijanju in pomoč pri posredovanju organizacij, ki zagotavljajo specialistične storitve. Na drugi strani so službe, ki po svoji funkciji zagotavljajo specifične storitve, oblikovale *specifično skupnostno delo*. Njihova naloga je ustanavljanje in izboljševanje storitev. Žnidarec Demšar primerja oba pristopa in ugotovi, da je prvi, splošno skupnostno delo neposredno temelji na viziji skupnosti, prispeva da se skupnost razvije in oblikuje vizijo. Drugi, specialistični pristop pa ponuja konkretna znanja, veščine za reševanje specifičnih problemov ali interesov in lahko omogoča učinkovito odzivanje nanje. Drugi pristop je učinkovit še zlasti takrat, ko se je skupnost že razvila, izdelala svojo vizijo zadovoljevanja potreb ali interesov in reševanja problemov ter za realizacijo vizije potrebuje znanje specialistične službe, dodaja avtorica.

- *Pristop zagotavljanja storitev* je zadovoljevanje potreb ali interesov članov skupnosti s pomočjo že obstoječih virov pomoči v skupnosti ali ponujene podpore zunaj meja skupnosti. V tem kontekstu, poudarja avtorica, so člani skupnosti le prejemniki storitev. Nekatere potrebe pa lahko zadovoljimo le, če modificiramo oziroma spremenimo politiko organizacij znotraj ali zunaj meja skupnosti. To pa zahteva *pristop in strategije vplivanja*, ki vključujejo povezovanje, sodelovanje članov skupnosti, kampanjo, proteste, borbo, upornost in neposlušnost (Twelvetrees 1991: 8).

Avtorica nato glede na razlikovanje in prepletanje omenjenih šestih kategorij prepoznava in pojasnjuje naslednje modele skupnostnega socialnega dela in poudari, da obstoječe tipologije SSD še vedno izhajajo iz prvotne Rothmanove (1976) opredelitve, v kateri je analiziral tri temeljne modele skupnostnega socialnega dela:

- razvijanje skupnosti;

izhodišče za model razvijanje skupnosti predstavljano ugotovitve, da so sodobne skupnosti izpostavljene anomaliji in procesom odtujitve, zato se postavljajo vprašanja, kako jo premagati, kako povezovati ljudi, povečati integracijo in zmožnost skupnega delovanja. Razvijanje skupnosti je tista oblika organiziranja skupnosti, ki temelji na neposrednem povezovanju in aktivnosti prebivalcev neke določene prostorske soseske ali pripadnikov ti. funkcionalne ali interesne skupnosti, ki jih ne povezuje neposredna bližina bivanja, ampak skupne potrebe in interese, ki izvirajo iz podobne življenjske situacije ali težav (Rapoša Tanjšek; 1990: 142). Posameznik lahko dobi oporo za spreminjanje svoje in skupne življenjske sredine samo v povezovanje z drugimi, obenem pa ima večja skupina ljudi tudi večji vpliv na delujoče dejavnike v okolju. Pri tem je potrebno ljudi pogosto vzpodbujati, da se zberejo, opredelijo svoje potrebe in cilje, ustvarijo organizacijo in jo nato uporabljajo kot sredstvo za uspešno samopomoč in vplivanje na druge dejavnike, od katerih je odvisno reševanje njihovih potreb (Rapoša Tanjšek: 1990; 143). Twelvetrees poudarja, da zlasti od tistih članov skupnosti, ki so marginalizirani, prikrajšani, diskriminirani, ni mogoče pričakovati, da se bodo uspešno organizirali in uresničili skupno akcijo, ki bi pripeljala do želenih sprememb in zato dodaja Žnidarec Demšar, je strokovna pomoč pri razvijanju skupnosti enako potrebna kot pomoč pri osebnih stiskah (Žnidarec Demšar: 2007: 49-50). Model razvijanja skupnosti omogoča participacijo uporabnikov, saj upošteva temeljno paradigmo socialnega dela, ki v ospredje postavlja skupnost ali klienta, njihovo pojmovanje problema in lastno odločitev za akcijo.

- skupnostno planiranje;

izhodišče za model skupnostnega planiranja predstavlja ugotovitev, da skupnost pomeni niz nerešenih problemov, ki zahtevajo racionalne rešitve in načrtovanje usmerjenih sprememb (Ž. Demšar; 2007: 50). Dominelli pojasni, da se skupnostno planiranje nanaša na skupnostno delo usmerjeno na izboljšanje koordinacije med različnimi službami, ki temelji na sodelovanje in ne na soočenju in zoperstavljanju neenakosti (v Adams 1998: 167). Rapoša Tanjšek pojasnjuje, da skupnostno planiranje poteka pretežno na ravni institucionalnega delovanja in povezovanja. Cilj teh procesov je rešitev funkcionalnih problemov in vprašanj; kako zagotoviti in distribuirati dobrine in storitve med ljudi, ki jih potrebujejo (Rapoša Tanjšek

1990: 143). Skupnostno planiranje (Žnidarec Demšar 2007: 50) je model, ki omogoča integracijo socialnih potreb v načrtovanje v lokalni skupnosti, kjer uporabniki storitev bolj enakovredno sodelujejo pri razvijanju storitev. Socialni delavci preko tega modela želijo razširiti in izboljšati programe socialnih služb, pri tem pa povečati učinkovitost pomoči v skupnosti (ali morda organizirati nove službe). Ciljni sistem pri tem predstavljajo financerji socialnih programov in uporabniki storitev, ki najboljše vedo, kaj potrebujejo. Avtorica še doda, da socialni delavci za bolj učinkovito vplivanje na financerje uporabljajo model »sklepanje koalicij« in sicer s ciljem, da dosežejo povezovanje organizacij, pridobivanja finančnih sredstev in zagotavljanja dovolj moči za oblikovanje novih ali izboljšanje starih programov.

- *socialna akcija*;

S. Ž. Demšar (2007: 51) pravi, da se model socialne akcije od omenjenih razlikuje po tem, da je njen primarni cilj pomoč pri zastopanju in uveljavljanju interesov prikrajšanih ali zapostavljenih, diskriminiranih članov skupnosti. Avtorica izpostavi Rothmanovo (ibid.) videnje smisla socialne akcije, ki je v tem, da lahko z njeno pomočjo izboljšamo življenjsko situacijo prikrajšanih skupin. Socialna akcija je usmerjena tudi v pridobivanje novih ali razširitev obstoječih pravic, v ozaveščanje, v edukacijo javnosti in prikrajšanih, zavzemanje za spremembe zakonodaje in prakse v obravnavanju potreb. Dalje avtorica razlaga (ibid.), da socialna akcija lahko poteka na mezo ali makro ravni – znotraj uporabniških skupin in organizacij ali kot širše družbeno gibanje; glede na raven delovanja avtorica navaja (po Weil in Gamble) tri modele. Model »organiziranje funkcionalne skupnosti« si prizadeva za večjo socialno pravičnost, spremembe v ravnanju služb in nudenju storitev na mezo nivoju, ki pa lahko preraste tudi v globalne okvire in preide v drug model, takoimenovana »socialna gibanja«. Gibanje za socialno pravičnost omogoča nov paradigmatski pristop v zvezi z določeno populacijo ali problemom. Jasen namen gibanja je vzpostavljjanje večje socialne pravičnosti. Tretji model »politična in socialna akcija« je usmerjen v spreminjanje politike ali stališč kreatorjev politike z namenom pridobivanja politične moči in institucionalnih sprememb.

Žnidarec Demšar (2007; 51-52) izpostavi predvsem vidno razlikovanje med profesionalnim pristopom, ki promovira samopomoč in izboljšanje zagotavljanja storitev znotraj obstoječih socialnih služb, ter med ti. radikalističnim pristopom, ki želi vzpostaviti ravnovesje v družbenem razmerju. Avtorica povzame ugotovitve omenjenih avtorjev in razvrsti modele skupnostnega dela glede na dve prevladujoči perspektivi: tradicionalno prakso skupnostnega dela in radikalno prakso skupnostnega dela. Avtorica zaključuje, da sta obe praksi, tako

radikalna kot tradicionalna, pomembni zato, ker senzibilizirata strokovno intervencijo za različne vrste problemov. Avtorica dodaja tudi, da modeli niso statično opredeljeni, pomembno je s katere pozicije gledamo nanje.

Brezdomci so nevidna skupina ljudi, v izjemno težki ogrožajoči življenjski situaciji, v kateri se ne nahajajo izključno po lastni odgovornosti, kar potrjujejo raziskave (Dekleva in Razpotnik, Randall in Brown, FEANTSA, Poročilo Varuha človekovih pravic,...). Nevidnost je posledica izključenosti, ki je produkt stigme in predsodkov, ki se nanašajo tako na osebe, ki so brezdomne kot na fenomen brezdomstva nasploh. SSD upošteva opisani družbeni položaj in socialni kontekst kot izhodišče, predvsem upošteva skupnost, ta pa vključuje tako stigmatizirane kot nestigmatizirane člane in v SSD sem našla modele (planiranje skupnosti, negovanje skupnosti, razvijanje skupnosti, socialna akcija) in elemente, ki na skupnost lahko vplivajo na način, da bo v prihodnosti bolj vključujoča, torej na način ozaveščanja nestigmatizirane javnosti in doseganja višje stopnje socialne pravičnosti.

1. 3. Državlanske pravice – izziv za socialno delo

Preko sodelovanja pri mednarodnem projektu Emilia sem spoznala brezdomne posameznike, ki so brez prijavljenega stalnega prebivališča, torej brez zmožnosti uresničevanja pravic, storitev in dajatev, s katerimi bi si omilili vsakdanja tveganja. Situacija me je spodbudila k organizaciji in izvedbi akcijskega projekta, katerega namen je informiranje, spodbujanje in spremljanje posameznika do prijave stalnega prebivališča in ureditve osebnih dokumentov kot pravne osnove za uživanje državljskih pravic; pravica do zdravstvenega varstva, pravica do socialnega varstva, pravica do osebne izkaznice, pravica do nadomestila za brezposelnost, pravica do vključitve v program aktivne politike zaposlovanja, pravica do svobodnega gibanja.

Brezdomstvo je nedvomno tesno povezano z zdravjem in blagostanjem posameznika (Feantsa; Health and Social Protection). Svetovna zdravstvena organizacija pravi, da je »zdravje stanje celotnega; fizičnega, duševnega in socialnega blagostanja posameznika in ne zgolj odsotnost bolezni ali infekcij«. Posledično strokovnjaki (ibid.) sklepajo, da bo brezdomstvo posameznika zagotovo negativno vplivalo na vsaj eno sfero njegovega zdravja in iz tega vidika so brezdomstvo opredelili kot obliko ne-zdravja posameznika, da bi jasneje videli povezanost brezdomstva in zdravja ter zdravstvenega (in socialnega) varstva.

Kaučič in Grad (2000) v Ustavni ureditvi republike Slovenije opisujeta pravni red, ki ga ima vsaka država; ta priznava poseben položaj osebam, ki jih šteje za svoje državljane.

Državljanstvo je pravno razmerje in povezanost posameznika z državo, na podlagi tega pa pripadajo posamezniku vse osebne, politične, socialnoekonomske in druge pravice, vendar tudi obveznost. Državljanstvo se podeljuje po rodu, z rojstvom na območju RS in posebnim postopkom, ki za razpravo ni relevanten.

1. 3. 1. Zakonodaja

Prijavo stalnega in začasnega prebivališča narekuje *Zakon o prijavi stalnega prebivališča* in *Pravilnik o izvajanju Zakona o prijavi stalnega prebivališča*. Gre za prijavno odjavno državljansko dolžnost, ki jo določa 2. člen Zakona o prijavi prebivališča. Postopek uveljavljanja pravic določa *Zakon o splošnem upravnem postopku*, ki osebne podatke o državljanih črpa iz Registra stalnega prebivalstva, ki ga vzpostavlja 18. člen Zakona o prijavi prebivališča. To pomeni, da državljan ki ni zabeležen v Registru stalnega prebivalstva, po Upravnem postopku ne zadostuje pogojem za dodelitev ali uživanje temeljnih državljanskih pravic (zdravstveno in socialno varstvo). *Ustava RS* zagotavlja varstvo socialnih, zdravstvenih in človekovih pravic državljanov, za nas so pomembne predvsem tiste, ki jih določa *Zakon o socialnem varstvu* in *Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju* (le osnovni obseg zdravstvenih storitev in samo kurativno). Socialnoekonomske pravice bom iskala zgolj v *Zakonu o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti*. Politične pravice oseba brez stalnega prebivališča ne more uresničevati, tako je izključena iz demokratičnih volitev in nima možnosti kot vsak državljan vložiti pobude za referendum. Od osebnih pravic je v ospredju pravica do svobodnega gibanja in prehoda meje RS. Osebno izkaznico definira *Zakon o osebni izkaznici*, ki določa postopek izdaje izkaznice in ta zahteva podatek o stalnem prebivališču osebe (začasno prebivališče ne zadostuje). *Pravilnik o izvrševanju Zakona o osebni izkaznici* pa osebi brez identifikacijske listine nalaga globo.

Poudarek je torej na izključenosti posameznika, ki je v hudi življenjski stiski (izpostavljenost vsakdanjim tveganjem), da bi koristil in užil storitve, dajatve in pravice, ki bi mu to stisko omilile in ki so državljanom sicer na razpolago.

- Zakon o prijavi prebivališča

2. člen. (prijavno-odjavna obveznost)

Posameznik mora prijaviti stalno prebivališče in spremembo naslova stanovanja, odjaviti stalno prebivališče, če se za stalno odseli z območja Republike Slovenije, prijaviti začasni odhod z območja Republike Slovenije, ki traja več kot tri mesece ter prijaviti in odjaviti začasno prebivališče. Stanodajalec mora prijaviti in odjaviti gosta ter prijaviti in odjaviti začasno prebivališče posameznika, kot določa ta zakon.

3. člen (opredelitev izrazov)

V tem zakonu uporabljeni izrazi imajo naslednji pomen:

- 1. posameznik je državljan Republike Slovenije ali tujec, ki mora po določbah tega zakona na območju Republike Slovenije izpolniti prijavno-odjavno obveznost;*
- 2. prebivališče je naselje, kjer se posameznik naseli z namenom, da v njem prebiva. Za Republiko Slovenijo je to občina, naselje, ulica, hišna številka z dodatkom k hišni številki in geokodo ter oznaka stanovanja, za tujino pa država, kraj, ulica in hišna številka;*
- 3. stalno prebivališče je naselje, kjer se posameznik naseli z namenom, da v njem stalno prebiva, ker je to naselje središče njegovih življenjskih interesov, to pa se presoja na podlagi njegovih poklicnih, ekonomskih, socialnih in drugih vezi, ki kažejo, da med posameznikom in naseljem, kjer živi, dejansko obstajajo tesne in trajne povezave;*
- 4. začasno prebivališče je vsako drugo prebivališče, kjer se posameznik zadržuje ali začasno prebiva zaradi dela, šolanja ali drugih razlogov, vendar v njem nima namena stalno prebivati.*

7. člen (postopek prijave oziroma odjave stalnega prebivališča)

Posameznik mora ob prijavi oziroma odjavi stalnega prebivališča in prijavi spremembe naslova stanovanja dati pristojnemu organu naslednje podatke:

- 1. priimek in ime;*
- 2. EMŠO oziroma datum rojstva in spol, če ta ni določena;*
- 3. kraj rojstva;*
- 4. staro stalno prebivališče;*
- 5. novo stalno prebivališče;*
- 6. državljanstvo;*

7. narodnost;

8. zakonski stan;

9. priimek in ime ter EMŠO posameznika, ki vodi gospodinjstvo, ter sorodstveno razmerje do njega;

10. dovoljenje oziroma prepoved za posredovanje podatkov iz 1. in 5. točke porabnikom, ki nimajo zakonske podlage za zbiranje teh podatkov;

11. datum prijave, odjave oziroma spremembe.

Stalno prebivališče in sprememba naslova stanovanja se prijavi oziroma odjavi na obrazcu za prijavo oziroma odjavo stalnega prebivališča.

Posameznik ob prijavi stalnega prebivališča in prijavi spremembe naslova stanovanja predloži dokazilo, da ima pravico do prebivanja na naslovu, ki ga prijavlja. Kot dokazilo, da ima posameznik pravico do prebivanja na naslovu, se šteje dokazilo o lastništvu, najemna in podnajema pogodba ali pisno soglasje lastnika oziroma solastnikov stanovanja oziroma upravljavca nastanitvenega objekta.

Brezdomstvo pomeni sočasno fizično, socialno in pravno izključenost. Zato posameznik nima dokazila, ki bi mu dovoljevalo ali omogočalo prijavo stalnega prebivališča.

8. člen (postopek ugotavljanja dejanskega stalnega prebivališča)

Če posameznik nima prijavljenega stalnega prebivališča, po določbah tega zakona pa ga tudi ni mogoče prijaviti, se za njegovo stalno prebivališče šteje naslov organa ali organizacije, kjer dobiva pomoč v materialni obliki, če na območju pristojnega organa tudi dejansko živi. Pristojni organ mora pred prijavo stalnega prebivališča pridobiti pisno soglasje organa ali organizacije, ki posamezniku daje pomoč. Če organ ali organizacija ne da pisnega soglasja, pristojni organ posameznika stalno prijavi na naslovu tistega organa ali organizacije, ki je posamezniku dal zadnji pomoč. Organi in organizacije, ki posamezniku nudijo pomoč, morajo pri prijavi stalnega prebivališča sodelovati s pristojnim organom.

(Organ, ki na lokalnem nivoju nudi materialno pomoč je Center za socialno delo, vsebina tega člena nas je usmerila po storitve oziroma soglasje za prijavo na naslovu pristojnega CSD).

Na podlagi dokončne odločbe, s katero pristojni organ ugotovi dejansko stalno prebivališče

posameznika, vpiše v register stalnega prebivalstva novo stalno prebivališče, oziroma odjavi stalno prebivališče v primeru stalne odselitve z območja Republike Slovenije. Dokončna odločba velja kot potrdilo o prijavi oziroma odjavi stalnega prebivališča.

Če pristojni organ v postopku ne more ugotoviti, kje posameznik dejansko prebiva in po določbi četrtega odstavka tega člena ne more prijaviti njegovega stalnega prebivališča, na podlagi dokončne odločbe posameznika iz registra stalnega prebivalstva izbriše.

18. člen Register stalnega prebivalstva (splošna določba)

Osebnne podatke iz registra stalnega prebivalstva in evidenc po tem zakonu lahko uporabljajo delavci ministrstva, pristojnega za notranje zadeve, in pristojnega organa za opravljanje nalog iz svojega delovnega področja, uporabljajo pa jih lahko tudi policisti, če gre za izvrševanje z zakonom določenih nalog ter drugi uporabniki, ki so za njihovo pridobivanje pooblaščen z zakonom, pisno privolitvijo posameznika, na katerega se osebni podatki nanašajo, ali če gre za posredovanje podatkov v skladu z zakonom, ki ureja varstvo osebnih podatkov, ali mednarodno pogodbo.

(Delavci ministrstva za notranje zadeve uporabljajo register, zato oseba brez prijavljenega prebivališča ne pridobi identifikacijske listine ali osebne izkaznice niti potnega lista. In v primeru brezdomca, ki živi v Ljubljani to pomeni, da je brezpravna, v smislu, da ne more sklepati pogodb niti uveljavljati pravic do storitev in dajatev, ki bi jih z osebnim dokumentom sicer lahko.)

19. člen (vodenje in vzdrževanje registra stalnega prebivalstva)

Pristojni organ vodi in vzdržuje register stalnega prebivalstva za svoje območje in ga posreduje ministrstvu, pristojnemu za notranje zadeve, ki vodi in vzdržuje register stalnega prebivalstva Republike Slovenije.

Pristojni organ je v tem primeru Upravna enota, zato se tam sproži postopek o ugotavljanju stanja prijave prebivališča, ko referent ugotovi, da prebivališča občana ni prijavljeno, UE na pristojni CSD pošlje vlogo za prijavo na njihov naslov, v kolikor oseba ne prinese izjave o soglasju za prijavo na naslov organizacije ali institucije, ki osebi nudi materialno pomoč.

25. člen (kazenske določbe)

Z globo od 400 do 1.200 € se kaznuje za prekršek fizična oseba, ki:

1. v predpisanem roku ne prijavi stalnega prebivališča ali spremembe naslova stanovanja ali ne odjavi stalnega prebivališča (prvi, tretji in peti odstavek 6. člena);

(Torej je posameznik, ki živi v Ljubljani in nima prijavljenega stalnega prebivališča v RS, konstantno v prekršku.)

Brez osebnega dokumenta ne moremo z banko skleniti pogodbe o odprtju bančnega računa in če nimamo bančnega računa ne moremo prejeti denarne socialne pomoči, seveda pa se brez osebnega dokumenta ne moremo prijaviti v evidenco iskalcev zaposlitve na Zavodu za zaposlovanje in prav tako se ne moremo osnovno zdravstveno brezplačno zavarovati, saj nimamo statusa brezposelnega občana. To je brezpravnost, ki ji je oseba izpostavljena, zato ker nima dovoljenja ali soglasja za prijavo stalnega prebivališča na nekem naslovu na območju, kjer dejansko živi.

- Zakon o socialnem varstvu

1. člen

Socialno varstvena dejavnost obsega preprečevanje in reševanje socialne problematike posameznikov, družin in skupin prebivalstva.

V našem primeru smo želeli omejiti obseg socialne problematike (brezpravnost, izključenost) posameznika preko socialnega varstva.

3. člen

Pravice iz socialnega varstva po tem zakonu obsegajo storitve in ukrepe, namenjene preprečevanju in odpravljanju socialnih stisk in težav posameznikov, družin in skupin prebivalstva ter denarno socialno pomoč, namenjeno tistim posameznikom, ki si sami materialne varnosti ne morejo zagotoviti zaradi okoliščin, na katere ne morejo vplivati. (Nedvomno si posameznik v našem primeru ni zmožel zagotavljati varnosti sam.)

4. člen

Pravice do storitev in denarne socialne pomoči se uveljavljajo po načelih enake dostopnosti in proste izbire oblik za vse upravičence pod pogoji, ki jih določa zakon.

5. člen

Upravičenci po tem zakonu so državljani Republike Slovenije, ki imajo stalno prebivališče v Sloveniji ter tujci, ki imajo dovoljenje za stalno prebivanje v Sloveniji. Državljan Republike Slovenije, ki nimajo stalnega prebivališča v Sloveniji, ter tujci, ki nimajo dovoljenja za stalno prebivanje v Sloveniji, uveljavljajo pravice do posameznih storitev in denarne socialne pomoči v primerih in pod pogoji, ki jih določa ta zakon.

To pomeni, da je oseba, ki je državljan brez prijavljenega prebivališča drugače obravnavana oziroma ni apriori upravičenec po tem Zakonu, vendar zakon v nadaljevanju ne razlaga kako se te oseba obravnava.

11. člen

Storitve, namenjene odpravljanju socialnih stisk in težav so:

- 1. prva socialna pomoč,*
- 2. osebna pomoč,*
- 3. pomoč družini,*
- 4. institucionalno varstvo,*
- 5. vodenje in varstvo ter zaposlitev pod posebnimi pogoji,*
- 6. pomoč delavcem v podjetjih, zavodih ter pri drugih delodajalcih.*

Storitve iz 1., 2., 3., 4. in 5. točke prejšnjega odstavka se izvajajo po normativih in standardih, ki jih predpiše minister, pristojen za socialno varstvo.

12. člen

Prva socialna pomoč po tem zakonu obsega pomoč pri prepoznavanju in opredelitvi socialne stiske in težave, oceno možnih rešitev ter seznanitev upravičenca o vseh možnih oblikah socialno varstvenih storitev in dajatev, ki jih lahko uveljavi ter o obveznostih, ki so povezane z oblikami storitev in dajatev, kakor tudi seznanitev upravičenca o mreži in programih izvajalcev, ki nudijo socialno varstvene storitve in dajatve.

21. člen

Do denarne socialne pomoči so upravičene osebe, ki si zase in za svoje družinske člane sredstev v višini minimalnega dohodka ne morejo zagotoviti iz razlogov, na katere niso mogle oz. ne morejo vplivati, in so uveljavljale pravico do denarnih prejemkov po drugih predpisih in pravico do oprostitev in olajšav po tem zakonu ter izpolnjujejo druge pogoje po tem zakonu.

81. člen (krajevna pristojnost)

Krajevna pristojnost v vseh zadevah, za katere so pristojni centri za socialno delo, se določi po stalnem prebivališču osebe, ki potrebuje pomoč in varstvo. Če oseba nima stalnega prebivališča, se določi krajevna pristojnost po njenem začasnem prebivališču, če nima niti tega, pa po njenem zadnjem stalnem prebivališču oz. zadnjem začasnem prebivališču. Če se krajevna pristojnost ne da določiti po prejšnjem odstavku, se določi po kraju, kjer je nastal povod za postopek.

Zato smo se obrnili na SCD, ki je pristojen v kraju zadnjega prijavljenega prebivališča.

- Zakon o osebni izkaznici

2. člen

Pravico do osebne izkaznice ima državljani s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji. Državljan s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji, ki dopolni 18 let starosti in nima veljavne javne listine, opremljene s fotografijo, ki jo je izdal državni organ, mora imeti osebno izkaznico. Pod pogoji iz prejšnjega odstavka ima pravico do osebne izkaznice tudi državljani z začasnim prebivališčem, ki v času izdaje osebne izkaznice še nima urejene prijave stalnega prebivališča v Republiki Sloveniji. Državljan sme imeti samo eno osebno izkaznico.

18. člen (kazenske določbe)

Z globo od 30.000 do 100.000 tolarjev se kaznuje za prekršek državljan:

- 1. ki nima osebne izkaznice ali veljavne javne listine, opremljene s fotografijo, ki jo je izdal državni organ (drugi odstavek 2. člena);*
- 2. ki na zahtevo uradne osebe, ki je po zakonu za to pooblaščen, noče dati na vpogled osebne izkaznice ali javne listine (prvi odstavek 3. člena);*

To pomeni, da je državljani brez osebne dokumenta zopet v prekršku.

Prva socialna pomoč ali PSP je socialno varstvena storitev, ki smo jo želeli zagotoviti kot izhodišče reševanja situacije brezpravnosti in ogroženosti državljanov, dodatno storitev normira in standardizira minister. Normativ in standard navajam v nadaljevanju:

»PSP (<http://www.csd-lj-siska.si/psp/psp.asp> [12.5.2007]) je prva izmed socialno varstvenih storitev uporabniku, ki pride na CSD prostovoljno, in sicer: prvič bodisi zaradi težave ali stiske, bodisi zaradi informacij o določenih postopkih socialnega varstva (npr. postopek

razveze zakonske zveze, postopek urejanja stikov, preživnine, postavitve skrbnika za poseben primer, itd.); ponovno z novo težavo ali stisko oz. zadevo, ki je še nikoli ni urejal na CSD.

Prvi razgovor z uporabnikom je namenjen opredelitvi težave ali stiske, ko ima uporabnik možnost pojasniti vse okoliščine, ki so vplivale na težavo ali stisko, izraziti, kaj pričakuje od CSD, strokovni/na delavec/ka pa nakaže možne rešitve. Ponudi več možnosti, v kolikor oceni, da so le – te primerne ter uporabniku poda osnovne informacije.

Uporabnika lahko, glede na zadevo, napoti:

- k drugim strokovnim delavcem znotraj CSD, ki opravljajo druge socialno varstvene storitve: osebno pomoč posameznikom (svetovanje, urejanje, vodenje) in pomoč družini za dom (svetovanje, spremljanje družine), ali pa javna pooblastila (npr. postavitve skrbnika za poseben primer, sklenitev dogovora o preživljanju, ukrepi za zaščito otrok, predlog za odvzem/vrnitev poslovne sposobnosti, itd.);
- ali zunaj CSD; v druge institucije, društva, nevladne organizacije ali k posameznikom, ki nudijo ustrezno obliko pomoči.

Uporabnik ima možnost izbire in se mu ni potrebno odločiti takoj. S strokovnim/o sodelavcem/ko se lahko dogovorita za ponovno srečanje. Na naslednji razgovor se lahko povabi tudi druge udeležene v zadevi, npr. partnerja, otroke.

Storitev PSP zajema enega do največ pet razgovorov v isti zadevi, po dogovoru se opravi tudi obisk na domu ali v kateri od institucij skupaj z uporabnikom, npr. v materinskem domu, šoli, zdravstvena institucija itd. Po največ petih srečanjih naj bi se uporabnik odločil, kako bo dalje urejal zadevo, ali se bo vključil v svetovalni proces ali bo sprožil upravni postopek, ali pa se bo obrnil na zunanje izvajalce socialno varstvenih storitev, sodišča itd.

Večinoma je storitev PSP opravljena oz. zaključena po enkratnem razgovoru, ko so uporabniku posredovane informacije, ki jih želi oz. se takoj odloči za nadaljnjo obravnavo. Uporabnik se včasih odloči tudi tako, da ne potrebuje nadaljnje obravnave, saj razgovori v okviru PSP niso zgolj informativni, pač pa tudi svetovalni. Strokovni/na delavec/ka dela po metodi dela s posameznikom in z družino, po metodičnih načelih in načinih ravnanja v socialnem delu, pri svojem delu pa mora upoštevati kodeks etičnih načel v socialnem varstvu. V kolikor uporabnik želi ostati anonimen, mu je le-to zagotovljeno. Storitev PSP je brezplačna. PSP uporabniku pomaga k odločitvi, da v svojem življenju napravi korak naprej.«

1.3.2. nova socialna politika vključevanja

Ko se država odloči za zeleno raven socialne varnosti jo z ustrezno socialno politiko implementira v vsakdanje življenje (Leskovšek 1997; 195-200) prek sistema ustanov, ki so hkrati izvršiteljice sprejetih ukrepov; v našem primeru so to, za področje socialne varnosti, centri za socialno delo (CSD). Profesionalci v teh ustanovah pa imajo zaradi profesionalne »odgovornosti« moč definirati potrebe, pot njihovega prepoznavanja in način njihovega zadovoljevanja. Socialna politika vpliva na socialno delo. Leskovšek (ibid.) opozori na prehajanje med dvema konceptoma socialne politike; starim konceptom pomoči v stiski in novim konceptom zagotavljanja pravic. V prvem primeru je strokovnjak edini kompetenten definirati stisko. To mu omogoča strokovno znanje in položaj ki ga ima, kar po Leskovšek razumemo tako, da ima država, ki posamezniku pomaga v stiski, pravico oceniti stisko in intervenirati, ko se ji zdi ustrezno, po svoji presoji in pogosto brez soglasja ljudi.

Drugi koncept pa temelji na spoštovanju pravic posameznika. Novi koncept socialne politike (EU), pojasnjuje avtorica (ibid.), išče ustrezne odgovore na zagotavljanje socialnih pravic; intervencija v okviru tega konteksta je mogoča le tedaj, ko jo posameznik zahteva ali z njo soglaša. V tem primeru je strokovnjak, ki zagotavlja usluge, le pomočnik ali zagovornik ljudi v stiski. Ob družbenih in gospodarskih spremembah (iz socializma in komunizma v demokracijo in kapitalizem), ter zavedanju, da splošen gospodarski in družbeni razvoj še ne pomeni izboljšanja za vse, je preprečevanje revščine in socialne izključenosti postalo eden temeljnih ciljev socialne politike naše države. Področja, ki prispevajo k zmanjšanju socialne izključenosti so: politika zaposlovanja, izobraževanja, zdravstva, stanovanjska politika in politika socialnega varstva (PBPRSI RS 2000; 1-5).

Program (ibid.; 8) revščino definira kot materialno izključenost, na katero se vežejo še druge izključenosti – socialne izključenosti, ki so na eni strani povzročitelj in na drugi strani posledica materialne izključenosti, to so predvsem brezposelnost (izključenost iz zaposlitve), neizobraženost (izključenost iz izobraževanja), slabo zdravje (ki je v veliki meri odvisno od zagotavljanja osnovnih življenjskih pogojev in virov, kot so primeren prostor za bivanje, izobrazba, hrana, dohodek, stabilen ekosistem, mir ter socialna pravičnost in enakost) in odsotnost ali neprimernost stanovanjskih pogojev.

Svet Evrope je novembra 1984 sprejel naslednjo definicijo revščine: "Revne so osebe, družine in skupine oseb, katerih sredstva (materialna, kulturna in socialna) so tako omejena, da jim

onemogočajo minimalno sprejemljivo življenje v državi, v kateri živijo.” (The Construction and Use of Level of Living Indicators 1996; 2).

Na podlagi te definicije lahko zaključimo, da:

- se pojem revščine ne nanaša le na posameznika ali družino, ampak tudi na določene dele prebivalstva in na določeno življenjsko obdobje;
- se poleg denarnega vidika revščine upošteva tudi druge kazalce pomanjkanja;
- da revščina pomeni izključitev iz "minimalno sprejemljivega načina življenja" v določeni družbi.

Glede na to definicijo je revščina relativen koncept. Oseba z isto življenjsko ravniyo je v določeni državi revna, v neki drugi pa ne. Socialna izključenost (PBPRSI 2000; 8-10) predstavlja enega novejših konceptov, ki so se porodili v okviru analiziranja socialne politike in njenih učinkov v družbi ter se primarno veže na koncept državljanstva in socialnih pravic posameznika. Uporabo tega koncepta je v poznih osemdesetih letih močno spodbudila Evropska skupnost, ki ga od tedaj poudarja v svojih dokumentih kot enega temeljnih sodobnih problemov. Tako se v tem okviru razume socialna izključenost kot institucionalen problem oziroma kot problem pomanjkljive ali neustrezne socialno-politične regulacije. Ali drugače, socialna izključenost je znak nepopolnega zagotavljanja oziroma neuresničevanja socialnih pravic državljanek in državljanov. Širše je mogoče razumeti socialno izključenost kot neuspešno sodelovanje v enem od sistemov, ki zagotavljajo vključenost državljanov v družbo:

- v sistemu zakonodaje, ki omogoča civilno vključenost – enakopravnost vseh državljanov v demokratični družbi;
- v sistemu trga delovne sile, ki omogoča gospodarsko vključenost – biti zaposlen in imeti določeno gospodarsko funkcijo;
- v sistemu države blaginje, ki omogoča socialno vključenost v ožjem smislu – imeti dostop do socialnih storitev;
- v družini in v sistemu neformalnih – prijateljskih, sosedskih – mrež, ki omogoča med-osebno vključenost, zagotavlja varnost, družabnost in moralno podporo.

Iz vsega tega izhaja, da je revščina in socialna izključenost multidimenzionalen problem, ki ga je možno in tudi potrebno osvetliti na različne načine oziroma uporabljati različne metode merjenja revščine. Pri tem je za posameznika najbolj pomembno, kako sam ocenjuje svoj položaj in kako sam dojema revščino in socialno izključenost. Ta subjektivna informacija in

analize, ki temeljijo na tej osnovi, imajo prav zaradi tega prednost pred drugimi metodami, ki izhajajo iz objektivnih kazalcev; izdatkov, dohodkov, poljubnih prerezov (PBRSI 2000; 11).

Temeljno izhodišče Nacionalnega programa socialnega varstva do leta 2005 (NPSV v PBPRSI 2000; 51) je tako predvsem zagotavljanje kvalitete življenja posameznikov, družin in posebnih skupin prebivalstva na področju socialnega standarda in na področju osebnostnega razvoja.

Temeljna izhodišča ukrepov na področju socialnega varstva (ibid.; 52) pa so zagotavljanje dostojanstva in enakih možnosti ter preprečevanje socialne izključenosti. Področje socialnega varstva je opredeljeno kot eden od sklopov socialne varnosti, temelji na socialni pravičnosti in solidarnosti, na načelih enake dostopnosti, proste izbire oblik ter aktivne socialne politike.

Po NPSV do leta 2005 so ukrepi države usmerjeni k naslednjim socialno varstvenim ciljem (PBRSI 2000; 52):

1. Izboljšanje kvalitete življenja

Zagotoviti pogoje, ki bodo vsakomur omogočali socialno varnost in človeško dostojanstvo, pogoje, s katerimi se bo vzdrževal in razvijal ugoden socialni položaj vseh prebivalcev ter pogoje, ki bodo prispevali k socialni pravičnosti, k razvijanju solidarnosti, strpnosti in upoštevanju različnosti;

2. Zagotavljanje aktivnih oblik socialnega varstva

Preprečevati socialno izključenost in revščino pri posameznikih, družinah in skupinah prebivalstva, ki si varnosti ne morejo zagotoviti sami z delom, s sistemom zavarovanj, z dohodki iz premoženja ali na druge aktivne načine. Razviti podlage za uveljavljanje načela lastne odgovornosti upravičencev ter jim zagotoviti vpliv na načrtovanje pomoči in nuditi možnost izbire med različnimi programi;

3. Razvoj strokovnih socialnih mrež pomoči

Zagotoviti strokovno podporo in pomoč pri zadovoljevanju osebnih in socialnih potreb vsem, ki se znajdejo v socialni stiski in tistim, ki zaradi različnih razlogov niso sposobni za samostojno življenje in delo ali ne morejo uspešno delovati v svojem socialnem okolju.

4. Vzpostavitev in razvoj pluralnosti dejavnosti

Zagotoviti možnosti za razvoj prostovoljnega dela, solidarnosti, dobrodelnosti in samopomoči, za uveljavitev nevladnega sektorja, zasebnštva in uporabniških združenj, ter jih povezati v novit sistem socialnega varstva na nacionalni ravni;

5. Oblikovanje novih pristopov za obvladovanje socialnih stisk

Načrtno razvijati nove socialno varstvene programe, ki bodo omogočali odzivanje na spremembe socialnega položaja prebivalstva, uvajati nove metode dela in skrbeti za razvoj stroke.

Za doseganje zastavljenih ciljev so v NPSV do leta 2005 določene strateške usmeritve države.

Na področju dajatev so pomembne naslednje usmeritve (PBPRSI 2000; 52-53):

1. Najpomembnejši element socialne varnosti aktivnega prebivalstva sta delo in ustrezna zaposlitev, zato bo potrebno še naprej razvijati nove ukrepe aktivne politike zaposlovanja. Pri zagotavljanju aktivnih oblik socialnega varstva pa bodo imele pomoči v obliki storitev prednost pred pasivnimi denarnimi oblikami. V ta namen bo potrebno zagotoviti možnosti, da se bodo prejemniki denarnih pomoči vključevali zlasti v različne programe aktivne politike zaposlovanja ter na ta način prehajali iz kroga pasivnih prejemnikov socialnih podpor v krog tistih, ki si bodo socialno varnost zagotovili sami z delom in zaposlitvijo.

2. Tistim, ki si sami ne morejo zagotoviti najnujnejših sredstev iz razlogov, na katere ne morejo vplivati in nimajo zagotovljenega minimalnega dohodka za preživetje, bo država zagotavljala preživetje na dostojni ravni s sistemom socialno varstvenih dajatev in si na ta način prizadevala za preprečevanje njihove socialne izključenosti. Vprašanje, ki se postavlja je, kaj je dostojna raven preživetja. Raziskovalci (Stanovnik, Stropnik, 1998) predlagajo uvedbo minimalnega zagotovljenega dohodka namesto dosedanje socialno varstvene dajatve, ki bi bil enak izračunanemu minimalnemu življenjskemu stroškom oziroma bi njegova višina omogočala zadovoljevanje vsaj osnovnih življenjskih potreb. Pri tem pa je potrebno ohraniti za delo stimulatивно razmerje med minimalnim zagotovljenim dohodkom in minimalno plačo.

Na področju storitev je poudarjeno (ibid.; 53):

1. zagotoviti je potrebno povečan obseg storitev za starejše, invalide in vse, ki se znajdejo v socialni stiski,
2. zagotavljanje pluralnosti storitev in programov, ki bi bili ljudem bolj prijazni ter prilagojeni njihovim posebnim potrebam in na katere bi lahko kot uporabniki tudi vplivali. Tistim, ki se zaradi različnih razlogov pogosteje znajdejo v rizičnih življenjskih situacijah, bo država zagotavljala posebne programe socialno varstvenih storitev.
3. V obstoječo mrežo javne službe bo država vključevala različne izvajalce na podlagi koncesij ter načrtno dograjevala mrežo različnih storitev. Preko podeljevanja koncesij in stabilnejšega sofinanciranja programov bo omogočila razvoj nevladnega sektorja in

zasebnosti, kar bo skupaj z obstoječimi oblikami omogočilo pluralnost izvajanja storitev socialnega varstva.

4. V večji meri je potrebno pričeti vzpostavljati sisteme individualnega financiranja pravic.

EU strategija boja proti revščini in socialni izključenosti (FEANTSA.org) od 2006 vključuje tudi pokojninsko politiko in politiko zdravja, da bi oblikovala enotno EU strategijo socialnega varstva in socialnega vključevanja. Marca 2006 je Svet Evrope revidiral okvir procesa uresničevanja EU strategije vključevanja ter izpostavil tri nove, temeljne in skupne usmeritve:

1. Zagotoviti dostop vsem državljanom/ upravičencem do virov, pravic in služb potrebnih za participacijo v družbi, skupnosti, okolju;
2. Spremljati in preprečevati izključevanje;
3. Preprečevati vse oblike diskriminacije, ki vodijo v izključevanje.

Od leta 2006 so tako v nacionalnih programih socialnega varstva vseh članic EU izpostavljene (skupne) strateške prioritete in FEANTSA ima status organizacije, ki spremlja napredek in uresničevanje omenjenih strateških prioritet; od 2007 sta prioriteti dve: revščina otrok in aktivno vključevanje. Slednje je FEANTSA omogočilo nadaljevanje razvijanja in dvigovanja kakovosti strategij vključevanja, specifično povezanih z brezdomstvom in preko iniciativ na Evropsko komisijo, na vlade držav članic, na parlamente, na lokalne oblasti in na raziskovalno skupnost.

Participacija je po strokovnjakih (FEANTSA) najbolj ustrezen termin in koncept učinkovitega vključevanja posameznikov in skupin. Uporaba termina ima namen poudariti popolno vključitev posameznika v proces sprejemanja odločitev, kar naj bi bila praksa v demokratično urejenih družbah. Koncept participacije strokovnjaki vidijo kot orodje opolnomočevanja prezrtih in preslišanih skupin in posameznikov, kot učinkovit koncept dvigovanja kvalitete socialnega vključevanja in demokratičnosti. Skupina strokovnjakov delujočih na področju participacije (FEANTSA) poroča o nujnem vzpostavljanju okvirja za participacijo; varno in zanesljivo okolje, ki bo bolj naklonjeno različnim oblikam komuniciranja in različnim vstopnim nivojem, podpora pri razpletanju osebnih in družinskih težav, vključenost v proces odločanja od ideje do evalvacije.

1.3.3. Vzpostavljanje delovnega odnosa v socialnem delu

Čačinovič (2000) se strinja z O'Hanlon da se socialno delo vzpostavlja znotraj paradigmatičnih sprememb, prav tako se strinja z videnjem teh spreminjanj oziroma razvijanja konceptov pomoči v socialnem delu. Čačinovič citira: » Prvi val v psihoterapiji je temeljil na patologiji. Drugi val je bil usmerjen v problem in v reševanje problema. Tretji val s je usmeril v rešitve in v iskanje rešitev. Četrty val prihaja, vendar nihče še nima rešitve zanj. (O'Hanlon 1993: 3) in interpretira četrty val kot vpliv postmodernizma, ki v ospredje postavlja vprašanje odnosa med udeleženiimi v procesih pomoči, ki redefinira procese razgovora, sporazumevanja in dogovora na ključni točki odnosa (G. V. Čačinovič 2000).

Za socialno delo (Čačinovič 2000) četrty val pomeni ravnanje iz etike udeleženiosti, kot jo pojmuje Lynn Hoffman (1994), in ravnanje iz perspektive moči v konceptu D. Saleebeya (1997), ki sta pomembna elementa koncepta delovnega odnosa v socialnem delu. Sistemsko socialno delo, kot ga razvija Peter Lussi (1991) je že prineslo definiranje problema in rešitve v socialnem kontekstu, znotraj sistemov. Pojmovanje uporabnika kot udeleženienga v problemu omogoča za socialno delo ključen premik v socialni kontekst. Etika udeleženiosti sistemski pogled dopolni z usmeritvijo na procese soustvarjanja rešitev v odnosu in s pomenom virov v človeku in v okolju.

Gabi Čačinovič izpostavi, da je koncept delovnega odnosa konstrukt, ki je nastal iz in za prakso socialnega dela; je pomemben sestavni del koncepta modulov, ki imajo skupen cilj: rast teorije in prakse socialnega dela. Koncept delovnega odnosa ali bolje, ravnanja po njem je pomembna opora za ravnanje v odnosu, ki ima vse temeljne značilnosti socialnega dela. »Da bi vzpostavili proces pomoči, moramo zagotoviti odprt in varen prostor za pogovor, ki omogoča in varuje ves proces, od raziskovanja preko sporazumevanja, do dogovorov v edinstvenem delovnem načrtu pomoči, obenem Čačinovič poudarja (ibid.), da se moramo za vzpostavljanje delovnega odnosa v socialnem delu zavestno odločiti in dodati, da koncept delovnega odnosa pomeni temeljno strokovno oporo pri delu.

Delovni odnos, kot ga predstavlja avtorica (Čačinovič 2005 13-17:) združuje tiste elemente, ki omogočajo sodobno ravnanje v socialnem delu; omogoča, da podelimo z uporabnikom koncept dela, na način, da bo lahko v njem udeleženi. V ritual dogovora se ubesedi vloga socialne delavke in uporabnika in tako pojasni, kako delamo v socialnem delu.

Za vzpostavljanje učinkovitega delovnega odnosa (Čačinovič 2005) potrebujemo sodelovanje v katerem se soustvarja osebni stik pri skupnem delu.

Pomen osebnega in napotek za ravnanje najdemo v de Vriesovem (1995: 97-103) konceptu osebnega vodenja, pri čemer osebno pomeni (Čačinovič 2005) podeliti izkušnjo, reflektirati odnos tukaj in zdaj, zavzeto sodelovati pri soustvarjanju rešitev. Delovni odnos, vzpostavljen na ta način omogoča prostor in proces v katerem se uporabnik premika od uradnega k osebnem, omogoča delovni in osebni dialog obema, socialni delavki in uporabniku. Majhna razdalja (Fiselier v de Vries 1995: 98) je eden pglavitnih pogojev za dober potek pomoči.

Osebno vodenje de Vries (1995: 73-76) pojasnjuje kot odnos, ki zadovoljuje dve osnovni potrebi vsakega človeškega hotenja, potrebe po povezanosti in potrebe po avtonomnosti. Tudi svetovallec/ socialni delavec ima to dvojno hotenje. Najprej želi drugemu nekaj pomeniti, to se nanaša na njegovo nalogo: pomagati drugemu. Na drugem mestu želi to storiti na tak način, da je tudi sam zadovoljen s svojim delom, to se nanaša na svetovalčovo skrb zase. Ko svetovallec skrbi za uporabnika, oblikuje svojo potrebo po povezanosti in pomembnosti v odnosu z uporabnikom, ko skrbi zase oblikuje svojo potrebo po avtonomiji v odnosu z uporabnikom. Osebno vodenje pomeni skrbeti zase v odnosu z drugim; na prvem mestu ne gre za to, da drugega osrečiš, temveč, da skrbiš za to, da si ob drugem srečen, da uživaš v stiku z njim. Ko sam skrbiš, da uživaš v stiku, drugemu ni treba skrbeti za tvoj užitek. S tem puščaš prostor, kjer tudi on lahko poskrbi za svoje uživanje v odnosu.

Osebno vodenje je vodenje na podlagi tega kar svetovallec je, kar sam potrebuje, doživlja, zaznava in misli in povezuje s svojo drugo nalogo: s skrbjo za uporabnika. Bistvo osebnega vodenja je stalno vzporejajoče raziskovanje in reagiranje, izmenjavanje opažanj, misli in spoznanj z namenom, da se čim bolj jasno pokažejo razhajanja med tem, kar govori in dela uporabnik, in tem, kar zaznava in misli svetovallec. To opažanje, ustavljanje in raziskovanje lastnih reakcij, občutkov, misli in njihova uporaba na osebni način v odnosu, v katerem poteka pomoč, je vodenje na osebni način (ibid.). Uporabljati moramo tisto (de Vries 1995: 99), kar je vsakomur pri roki, tako svetovalcu kot uporabniku: besede, ki kaj povedo in dejanja, ki štejejo. Socialna delavka, ki ni brez besed (Čačinovič 2005), ker ima znanje za ravnanje, zna dvoje: vzpostaviti in vzdrževati delovni odnos ter podeliti znanje z uporabniki v procesu soustvarjanja interpretacij v razgovoru in tako omogočiti "prevajanje" v osebni ali lokalni jezik in nazaj v jezik stroke.

Danes, pojasnjuje Čačinovič (2005), imamo v znanosti in stroki socialnega dela jezik, na katerega se lahko opremo, ki ubesedi paradigmatične spremembe tako, da se nanje lahko opremo kot na znanje za ravnanje:

- odnose med socialnim delavcem, delavko in uporabnico, uporabnikom, definira kot soodkrivanje in so-ustvarjanje dobrih izidov;
- edinstveni³ delovni projekti pomoči temelji na raziskanih alternativah in dogovorjenih korakih;
- omogoči soustvarjanje interdisciplinarnost, ki jo potrebujemo.

»Nove besede v razvijajočem se jeziku socialnega dela podpirajo paradigmatični premik v praksi in nadomestijo ali dopolnijo tradicionalne koncepte. Govor o diagnozi, obravnavi, oceni, odločbi, nadomestijo ali dopolnijo druge: odkrivanje, soustvarjanje, sodelovanje, spreminjanje, dodajanje moči – pa delovni odnos, načrt skrbi ali edinstveni delovni načrt pomoči, timsko delo, skupnost, soseska, ekologija. To so pozitivne besede, besede, ki opogumljajo, dodajajo moč, vključujejo, da bi strokovnjaki in uporabniki lahko opustili tiste negativne, besede, ki omejujejo, izključujejo. Besede diagnoza, obravnava ali ocena, evalvacija, niso dovolj dobre, ker strokovnjaku dajo nalogo – in moč, da določi, označi. Ne zajemajo sodelovanja, soustvarjanja, procesa, ki vodi k odkritim in dogovorjenim dobrim izidom (ibid.).

«Jezik socialnega dela (Čačinovič 2003) danes z novo gotovostjo omogoča, da vzpostavimo in vzdržujemo kontekst socialnega dela v delovnem odnosu in v individualnih projektih pomoči ali načrtih skrbi, da na novo definiramo udeležенost uporabnikov skupaj z njimi. Zato je tako zelo pomembno, da uporabljamo, utrjujemo in varujemo jezik socialnega dela.

Predmet socialnega dela je reševanje kompleksnih socialnih problemov. Ključni pojmi so pomoč, reševanje problema, soustvarjanje novih rešitev v socialno delavskem delovnem odnosu, s katerim lahko mobiliziramo moč, ki jo ima družina ali posameznik. V temelju gre vedno za projekt sodelovanja, ki ga oblikujemo s sporazumevanjem, dogovarjanjem in

³ Projekti so edinstveni, ker se vsakokrat na novo in posebej oblikujejo za vsakega uporabnika posebej, za vsako družino posebej, za vsako skupino udeležенih v problemu posebej, ker so soustvarjeni skupaj z njimi in zanje. Socialno delo je nastalo kot stroka prav za to, da se odzove na posebnosti, drugačnosti in ustvari nove možnosti tam, kjer zgolj znotraj običajnega, znanega rešitve ni mogoče najti. Edinstveni delovni projekt pomoči ubesedi na poseben, socialno delavski način, ravnanje v socialnem delu. Tako nadomesti pogosto izprazen ali nestrokovno ohlapen izraz »spremljanje«. Spremljanje ne ustreza opisu dela, ki ga v socialnem delu moramo opraviti. Če izraz vzamemo dobesedno, govori enostransko o vlogi socialne delavke, ki sama sledi nekemu procesu – brez uporabnikov in zunaj delovnega soustvarjanja nalog, pomena, definicije napredka. Spremljanje ne vsebuje, ne zahteva sodelovanja vseh udeležенih v problemu, ki so ves čas aktivni soustvarjalci edinstvenega delovnega projekta pomoči.

skupnim ustvarjanjem rešitev, da bi udeleženci v problemu postali udeleženci pri rešitvi. Odnos med socialno delavko in uporabnikom je torej delovni odnos in prva naloga socialnega delavke je, da delovni odnos vzpostavi (Čačinovič 2002).

Elementi delovnega⁴ odnosa v socialnem delu so po Čačinovič (2005):

- dogovor (G. V. Čačinovič 2000),
- instrumentalna definicija problema (P. Lüssi, 1991),
- osebno vodenje (Bouwkamp, de Vries, 1995),
- perspektiva moči (D. Saleebey, 1997),
- etika udeležnosti (L. Hoffman, 1994),
- ravnanje s sedanjostjo ali koncept so-prisotnosti (T. Anderson, 1994),
- znanje za ravnanje (I. Rosenfeld, 1993).

Projekta⁵ pomoči v socialnem delu ni mogoče začeti drugače kot z jasnim in izrečenim dogovorom o sodelovanju, ki šele omogoči vzpostavljanje delovnega odnosa. Dogovor zahteva postanek, čas in prostor. Dogovor ima pomen rituala, ki vzpostavlja prostor za odločitev za sodelovanje. Dogovor o obliki sodelovanja uvede socialna delavka, s pojasnilom koncepta delovnega odnosa, ki ga vzpostavljamo. Pri tem opiše svojo vlogo in vlogo vseh udeleženi v problemu.. Opis vloge socialne delavke vsebuje naslednje elemente: socialna delavka vzpostavlja varen prostor za delo, v katerem vsak pride do besede, da bi se problem bolje razumel in odločitev soustvarila; drug poudarek je na pomenu dela tukaj in zdaj, na raziskovanju tistega, kar je zdaj, pri tem razgovoru mogoče storiti. Vloga uporabnikov pa je opisana kot odgovornost za lastni delež pri ustvarjanju rešitve. Dogovor (Čačinovič 2005) je dogovor o vzpostavljanju delovnega odnosa in se torej nadaljuje v instrumentalno definicijo problema.

Socialno delavski delovni odnos temelji na instrumentalni definiciji problema (Lüssi 1991): prva naloga, za katero je kvalificirana socialna delavka, je vzpostaviti pogoje za pogovor, da

⁴ Projekti so delovni, ker konkretizirajo v vsakdanjem jeziku in v vsakdanjem življenju ljudi, dogovorjene spremembe, naloge, delež posameznika in roke skupaj z dogovorom za naslednji sestanek. Poudarek je na delu, torej na sodelovanju, na aktivnostih, ki sledijo iz opravljenega dela v delovnem odnosu. Soustvarjene rešitve, zaželeni razpleti, ki se oblikujejo v delovnem odnosu, se prevajajo v akcijo, v dejanja, v konkretne korake, ki dogovore udejanjijo.

⁵ Govorimo o projektih, ker tečejo v času in so usmerjeni k dobrim izidom ali zaželenim razpletom. V projektu ne zapišemo le konkretnih nalog, temveč vedno znova tudi ugotovljene razlike, tudi minimalne spremembe, v procesu napredovanja k rešitvam.

bi lahko vsak udeleženi vstopil s svojo definicijo problema, sam-a pa doda strokovno interpretacijo in v prvem delovnem pogovoru začne proces oblikovanja delovne definicije mogočega, uresničljivega. Vsakokrat se mora proces pomoči začeti tam, kjer so ljudje s svojimi stiskami, težavami, nemočjo. V socialno delavskem delovnem odnosu je bistveno zastaviti in začrtati projekt rešitve. Ljudje, ki pridejo, imajo težave pri ustvarjanju rešitev zase v svoji življenjski situaciji. Zato v socialnem delu vzpostavimo projekt sodelovanja s ciljem, da bi rešitve definirali, redefinirali, dogovorili in izpeljali. Koncept pomoči temelji na paradigmatiski postavki, da morajo prav udeleženci v problemu participiranti tudi pri oblikovanju rešitve. Naloga socialnega dela je najprej ta, da omogoči sodelovanje oziroma izkušnjo sodelovanja. Socialno delo se dogaja v sedanjosti srečanja in soočenja, prevajanja in mobilizacije.

Etika udeležnosti

»Če paradigmatisko formulacijo “skupaj z uporabnikom” vzamemo resno, potem potrebujemo prispevek konstruktivizma: znanje za to, kar L. Hoffman (1994: 22) imenuje “etika udeležnosti”. Dosedanjega predpostavljene objektnega opazovalca - socialnega delavca nadomesti sodelovanje, v katerem nihče nima zadnje besede, sodelovanje, v katerem nihče ne potrebuje zadnje besede, temveč pogovor, ki se lahko nadaljuje. Konsenz in razumevanje določata naslednji korak. Etiki socialnega dela dodajamo etiko udeležnosti v raziskovanju, ustvarjanju in interpretaciji zgodbe, ki nastaja« (Čačinovič 2000). Kot nova osrednja vrednota socialne misli in akcije se pojavlja etika udeležnosti in ne več raziskovanje vzroka ali resnice (Hoffman 1994: 23).»V opisanem kontekstu strokovnjak odstopi od moči, ki mu ne pripada, namreč od moči, ki mu daje položaj in privilegij posedovanja resnic in rešitev. Nadomešča ga subtilno skupno iskanje, raziskovanje, sointerpretiranje, soustvarjanje. Zdaj mora strokovnjak zdržati negotovost iskanja-ustvarjanja in osebno udeležnost, ki ostaja osebna udeležnost strokovnjaka in soiskalca-soustvarjalca, sogovornika hkrati« (Hoffman v Čačinovič).

V interpretaciji etike udeležnosti dr. Čačinovič (2000) se pozornost docela usmeri na proces razgovora v vsakokratni sedanjosti, v soustvarjanje razgovora, v soustvarjanje interpretacij, v soustvarjanje razumevanja in v soustvarjanje rešitev. Pojasnjuje, da gre za odgovornost za soustvarjanje pomenov in za soustvarjanje sporazuma. Raziskujemo obstoječo zgodbo, soustvarjamo novo. Ključne besede so sporazum, razumevanje, lokalni jezik, soustvarjanje realnosti, odkrivanje sveta drugega, dialoška produkcija nekega diskurza, soustvarjanje življenjske zgodbe.

Perspektiva moči

»Praksa, ki temelji na perspektivi moči, pomeni, da bo vse, kar delaš kot socialni delavec, delavka, utemeljeno s tem, da pomagaš odkriti, olepšati, raziskati in izkoristiti uporabnikovo moč in vire, ko mu pomagaš, da doseže svoje cilje, uresniči svoje sanje in razbije okove oviranosti in nesreč. Formula je preprosta: mobiliziraj uporabnikovo moč (talente, znanja, sposobnosti, vire) s ciljem podpreti njihova prizadevanja, da bi dosegli svoje cilje in vizije, in uporabniki bodo imeli boljšo kvaliteto življenja, tako, ki bo v skladu z njihovimi koncepti kvalitete« (D. Salebbey: 3-4).

Dr. Čačinovič poudari (2005), da je perspektiva moči v delovnem odnosu mogoča in uresničljiva, saj Lüssijev koncept instrumentalne definicije zajema ta produktivni delovni premik od definicije problema skupaj z uporabnikom k definiciji deleža uporabnika k rešitvi.

Ravnanje s sedanjostjo ali koncept so-prisotnosti

Čačinovič (2005) opozarja na previdno in skrbno ravnanje s sedanjostjo, to je čas, ko smo skupaj z uporabniki, da sodelujemo. Sedanjest zagotavlja vsem udeleženi "postanek", in s tem možnost za novo zgodbo. Potrebujemo skrbno varovano sedanjest, da uporabnik dobi izkušnjo o spoštovanju in kompetentnosti. Za izkušnjo o spoštovanju in kompetentnosti si je treba zagotoviti čas, v katerem se dogovorimo o rešitvi šele potem, ko smo se razumeli in sporazumeli. V dialogu sodelujeta klient, ki je kompetenten, da osmisli svojo zgodbo in opiše svojo resnico, in svetovalci, socialni delavci, delavke, ki išče in utira poti, da bi ga razumeli. Nova, "so-avtorizirana" zgodba, ki smo jo so-ustvarili, da bi se razumeli, že vsebuje rešitev.

Znanje za ravnanje

Koncept "znanja za ravnanje", ki se je uveljavil v slovenskem socialnem delu, je razširjen in dodelan iz koncepta "actionable knowledge" ki ga je izraelski profesor Iona Rosenfeld predstavil na evropskem seminarju šol in študijev socialnega dela v Torinu leta 1993. Za socialno delo ključni koncept govori o posebnosti v socialnem delu razvitega znanja in o posebnosti ravnanja z njim (Čačinovič 2005).

Znanje za ravnanje pojasni, kako je možno in potrebno odpreti prostor za razgovor in novo zgodbo in hkrati v dialogu vzdrževati osebno vodenje v ubesedene rešitve. Znanje za ravnanje v socialnem razumevanju kot podpora jasno razvidni rabi konceptov socialnega dela v razgovoru. Teza je, da je razgovor učinkovit, če je eksplicitno strukturiran kot socialno delovski (ibid.).

Brezdomne osebe so socialno, materialno in celo pravno izključene osebe in brezdomstvo je tema, ki je v javnem življenju stigmatizirana, odrinjena in marginalizirana (medijski diskurz, analiza javnega mnenja). Stigmatizacija ima torej na brezdomstvo dvojni učinek, zato je po mojem mnenju zelo pomembno osveščati o predsodkih predvsem nestigmatizirane in utirati pot povezovanju, sodelovanju in vključevanju v skupnost; v tem vidim dragocenost skupnostno usmerjenih teorij in modelov socialnega dela. Obenem skupnostno socialno delo, po mojem mnenju, ponuja konkretne koncepte preko katerih odpravljamo škodljive posledice stigmatizacije posameznika in skupin, tu mislim predvsem na antidiskriminatorno perspektivo in prakso ter radikalno analizo. Znotraj tega je zagotavljanje državljskih pravic (po modelu SSD - pristop zagotavljanja obstoječih pravic) izhodišče zmanjševanja pravne in socialne izključenosti.

Nacionalna politika socialnega varstva in EU strategija socialnega varstva, skoraj že desetletje posveča izjemno pozornost politiki aktivnega vključevanja oziroma boju proti revščini in socialni izključenosti. V tem okviru FEANTSA kot krovna EU organizacija za področje brezdomstva zagovarja koncept participacije kot pristopa k brezdomstvu in brezdomnim osebam, jaz pa v konceptu vzpostavljanja delovnega odnosa v socialnem delu po dr. Čačinovič najdem ravnanje za uresničevanje omenjenega koncepta participacije.

Država želeni nivo socialne varnosti oziroma socialno politiko implementira preko institucij (CSD- socialno varstveni zavod I. stopnje), zato od socialne delavke pričakujem (v okviru PSP) vzpostavitev delovnega odnosa v edinstvenem projektu pomoči v socialnem delu, s ciljem vključitve izključenega in ogroženega posameznika v sistem socialnega in zdravstvenega varstva.

2. PROBLEM

Problem moje naloge predstavlja raziskovanje možnosti vključitve izključene, stigmatizirane in brezdomne osebe v sistem socialnega in zdravstvenega varstva preko storitev Centra za socialno delo, v okviru izvajanja socialno varstvene storitve - prva socialna pomoč.

Po metodologiji študije primera sem želela raziskati: kakšna je intervencija socialne službe, ko gre za vprašanja brezdomnih ljudi in problem reševanja njihovih stisk v okviru prve socialne pomoči na pristojnem CSD. Predvsem me je zanimalo ali bo socialna delavka ravnala po teoriji skupnostne usmeritve v socialnem delu na način vzdrževanja in ohranjanja delovnega odnosa ali na bolj tradicionalen način, ki je usmerjen v patologijo in spreminjanje (vedenja) uporabnika.

Po skupnostnem pristopu, bo socialna delavka v (brezdomni osebi) uporabniku prepoznala stigmatiziranega in izključenega člana skupnosti in posledično ravnala po antizitirajočih pristopih, s krepitvijo moči uporabnika na način sodelovanja z uporabnikom v partnerskem delovnem odnosu s pristopom minimalne intervencije ter spoštovanja človekovih pravic. Minimalna intervencija v tem kontekstu predstavlja uresničevanje asimilacijske pozicije normalizacije znotraj antidiskriminatorne perspektive.

Po tradicionalnem pristopu bo socialna delavka usmerjala definiranje težav in rešitev v uporabnikovo osebnost, notranjost, konfliktnost in nesrečno otroštvo, poudarjala bo bolj čustvene in psihološke faktorje, manj socialne.

3. METODOLOGIJA

3.1. problem

Problem naloge je raziskati možnosti uveljavljanja državljskih pravic znotraj sistema in storitev socialnega varstva za socialno in pravno izključeno brezdomno osebo.

3.2. vrsta raziskave

Kvalitativna raziskava je singularna študija primera. Namen študije primera je pojasniti posamezni primer, ga razumeti in razložiti; v nalogi pojasnujem socialno in pravno izključenost brezdomne osebe ter ovire pri uresničevanju državljskih pravic te osebe. Z izbranim posameznikom smo kolegice in jaz želele uveljavljati njegove državljske pravice; v ta namen smo skupaj obiskali CSD z namenom zagotavljanja storitev preko socialnega varstva. Ob tem smo spremljali predvsem proces in ga kasneje analizirali. Tako ima raziskava močan element akcijskega raziskovanja, kot načina organizacije raziskovanja in praktičnega delovanja, funkcionalnega odnosa med raziskovalcem in praktikom, z namenom izboljšave prakse.

3.3. tema

Zanimalo me je kakšna je intervencija socialne službe, ko gre za vprašanja brezdomnih ljudi in problem reševanja njihovih stisk pri zagotavljanju dostopa do obstoječih storitev in dajatev.

3.4. populacija in vzorec

Populacija so brezdomne osebe brez osebnih dokumentov, ker nimajo prijavljenega stalnega prebivališča in potrebujejo podporo pri urejanju statusa. Našla sem posameznika, ki je bil dovolj motiviran, da je pristal na sodelovanje v akciji.

3.5. viri in zbiranje podatkov

Primarni viri podatkov so akcija in opazovanje z udeležbo. Akcija je posebnost akcijskega raziskovanja, predstavlja aktiviranje potencialnih akterjev in pomoč pri samoorganiziranju, kar pomeni da se akter sam odloči za spremembe in sprejme odgovornost za akcijo, to pomeni da je raziskovalec skozi akcijo participant. Akcija ima značilnost pospeševanja sodelovanja prizadetih skupin s skupinskim delom. Opazovali smo z udeležbo in opazovali smo brez udeležbe; ena opazovalka vključila v skupino, ki smo jo opazovale, druge so opazovale brez udeležbe. Sekundaren vir podatkov je zakonodaja.

3.6. analiza in obdelava podatkov

Opravila sem kvalitativno analizo vsebine dogajanja in jo primerjala z veljavnimi zakonskimi in strokovnimi normami. Zbrala sem podatke in opisala življenjsko zgodbo posameznika, dogodke povezane z akcijo sem uredila v kronološki zapis, v nadaljajni analizi sem primerjala strokovno primeren odziv socialne delavke z dejanskim.

4. REZULTAT IN RAZPRAVA

4. 1. Življenjska zgodba in trenutna situacija izključene brezdomne osebe

Uporabnik je odkriti brezdomec, torej oseba, ki nima začasne namestitve. Prehod v brezdomstvo se je dogajal po prvem scenariju; po obdobju hudega prepiranja z očimom in mamo je pri 17. letih zapustil njun dom in odšel. Potem je bival pri starih starših v Kočevju, pri 22. letih je odšel na delo v Nemčijo, nato še v Rusijo. Danes ima 48 let in živi v Ljubljani. Ni uporabnik storitev javnih služb ali ponudbe organizacij, ker ne izpolnjuje formalnih pogojev za pridobitev osebnega dokumenta.

Uporabnik bi nujno potreboval zdravniški pregled, saj zadnje čase čuti, da z njim ni vse tako kot naj bi bilo, v zdravstvenem smislu. Največjo grožnjo predstavlja uporabnikov življenjski vsakdan - šestletno odkrito brezdomstvo, kar pomeni, da nima zagotovljenega prostora za počitek, za pripravo prehrane, za osebno higieno, za zabavo, je nenehno pod stresom in v takšnem stanju opravlja fizično zahtevna gradbena dela. Sam pravi, da tudi alkohol dodatno slabša situacijo. Naslednji vir tveganj so poškodbe pri delu, ki so lahko tudi usodne, gospod pa nima zdravstvenega zavarovanja, niti zavarovanja za poškodbo pri delu, kar pomeni, da bi v primeru nesreče bil deležen samo najosnovnejše zdravstvene oskrbe in rehabilitacije. Pri zdravniku ni bil že več kot deset let. Uporabnik torej nima dokumentov, ker nima prijavljenega stalnega prebivališča in je posledično konstantno v prekršku. Boji se, da bi ga policisti kadarkoli odpeljali ali kaznovali. V Trnovem ima družbo prijateljev in rad bi, da bi tako ostalo, vendar je pod nenehnim pritiskom, saj ga lahko kadarkoli naženejo ven iz »baze« (zapuščena hiša) v Trnovem, potem bi ostal tudi brez prijateljev.

Obenem ne more uiti situaciji brezdomstva; iz družinske mreže je izključen in tam nima vira moči, državljske pravice in socialne dajatve pa so mu nedostopne iz upravnih razlogov, zato se počuti nemočnega, razočaran je, ker se mu dogaja krivica, saj je državljan Republike Slovenije in nima druge domovine. Gre torej za ogroženega državljana, ki je izključen iz sistema socialnega in zdravstvenega varstva.

4.2. kronologija procesa podpore socialno izključenemu do pravne vključitve

Tabela prikazuje ves proces podpore izključenim osebam do pridobitve administrativnih pogojev za uresničevanja državljskih pravic (prijava stalnega prebivališča in identifikacijska listina); potek vzpostavljanja in ohranjanja stika z brezdomno osebo ter proces iskanja in

uresničevanja rešitev v okviru storitev socialnega varstva (CSD - prva socialna pomoč, MDDSZ), pravnega varstva (Varuh človekovih pravic), sodelovanja z drugimi institucijami (UE Ljubljana) in osebne socialne mreže brezdomne osebe. Bistvenega pomena pri tem procesu so ovire, te po mojem mnenju očitno ponazorijo diskriminacijo brezdomcev in brezdomstva tudi v odnosu z institucijami.

Diskriminacijo vidim v dejstvih: proces je bil predolg (načelo pravne in socialne država), institucije (izjema je Urad Varuha človekovih pravic) brezdomne osebe niso obravnavale po načelu enakosti pred zakonom; kajti prijava stalnega (in začasnega) prebivališča je državljanska dolžnost (prijavno-odjavna), ki je brezdomni osebi očitno ni potrebno izpolniti; prav tako je državljanska dolžnost vsake polnoletne osebe imeti osebno izkaznico oziroma brezdomna oseba očitno ni v prekršku po Zakonu o osebni izkaznici; iz vidika ravnanja CSD v konkretnem primeru pa dejstvo da je prva socialna pomoč državljanska pravica in ta brezdomna oseba ni bila deležna storitve izvedene po normativih in standardih (PSP obsega enega do pet srečanj; CSD lahko v okviru PSP ponudi državljanu Pogodbo o socialnem urejanju).

2.4.2007	Pokliče Janez in pove, da bi potreboval spremstvo in informiranje glede vključitve v socialno in zdravstveno varstvo, pove, da nima prijavljenega stalnega prebivališča niti osebnih dokumentov. Dogovoriva se, da se dobiva naslednji dan na klopci.
3.4.2007	Janez pove svojo situacijo, predvsem ga boli, da ne more uveljavljati delovne dobe, zaradi težav z dokumenti. Izvedeva tudi vprašalnik z namenom ocene potreb.
6.4.2007	Srečanje z Janezom in uskladitev naših urnikov, da bi lahko izvedli obisk na CSD. Dogovorimo se za datum obiska.
8.5.2007	Srečanje z Damjanom in dogovor o odhodu na CSD Center, v petek, 11.5.2007.
8.5.2007	Stane pove, da je pripravljen iti naslednji dan na CSD, dogovorimo se, da ga bomo spremljale.
9.5.2007	Srečanje z Mojco. Izrazi željo, da bi v prihodnje bila pripravljena skupaj z nami obiskati CSD, v petek, 11.5.2007, saj se je njeno zdravstveno stanje poslabšalo (astma).
9.5.2007	Stanetova motivacija za odhod na CSD usahne, preplavi ga občutek sramu, zato se odloči, da danes ni pripravljen iti na CSD.

9.5.2007	Prvi obisk CSD Vič. Spremljanje in medijiranje pri informativnem razgovoru o možnostih ureditve njegovega statusa, predvsem stalnega prebivališča in osebne izkaznice.
10.5.2007	Obisk zavetišča za brezdomce z namenom dogovoriti se z Mojco o uri odhoda na CSD Bežigrad naslednjega dne. Mojca pove, da ji datum ne odgovarja in bi raje obiskala CSD kak drug dan (v popoldanskem času).
11.5.2007	Drugi obisk CSD Vič z namenom, da bi nas socialna delavka obvestila o pogovoru z direktorjem o Janezovem primeru.
11.5.2007	Damjan pokliče in pove, da nima časa za obisk CSD in da bomo obisk predstavili na naslednji teden.
11.5.2007	Pošljemo pobudo na Urad varuha človekovih pravic, da bi nas pravno poučili o Janezovi situaciji in njegovih možnostih.
13.5.2007	Stane pove, da bi rad čez nekaj dni obiskal CSD.
13.5.2007	Poslano elektronsko sporočilo na Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve z opisom Janezove situacije v zvezi s stalnim prebivališčem.
17.5.2007	Srečanje z Janezom. Pove, da se mora izseliti iz prostorov v katerih biva že 6 let. Organiziranje iskanja prostora, saj nima dokumentov in ne more najeti sobe, kar nas je omejilo na iskanje stanovanj po naših neformalnih mrežah.
19.5.2007	Ureditev Janezovega začasnega stanovanja (Cesta dveh cesarjev), saj bi rad ostal v Trnovem.
20.5.2007	Janezu razložim novonastalo situacijo, in dogovorimo se, da bomo v osebni mreži vztrajno iskali osebo, ki bi Janeza lahko prijavila na svoj naslov, močno pa tudi računamo na podporo iz Urada varuha človekovih pravic in na nasvet, za katerega smo zaprosili na ministrstvu za delo.
23.5.2007	Danes smo iz ministrstva za delo prejeli odgovor, ki pravi, da naj se obrnemo na pristojno Upravno enoto, kje bomo dobili nadaljnje informacije. Nad odgovorom smo malce razočarani, saj že vemo, da na Upravni enoti le ugotavljajo dejansko neprijavljenost na območju. Gre za postopek, ki gospodu Janezu ne bo konkretnije koristil.
27.5.2007	Danes sva z Janezom razmišljala o osebi iz njegove osebne mreže, ki bi ga lahko prijavila, poskusila bova pri možu njegove sestre. Dogovoriva sva se, da ga bova skupaj poklicala naslednjič, ko se dobiva, v bolj popoldanskih urah.
29.5.2007	Pokliče me Janez in pove, da ima jutri prost dan za urejanje in dogovarjanje o

	reševanju statusa.
30.5.2007	Danes sva z Janezom poklicala Janezovo sestro, ji opisala situacijo in prosila za pomoč; Janeza naj bi prijavila na svoj naslov le za čas dokler ne pridobi zakonskih pogojev za prijavo na naslov CSD-ja. Povedala je, da bo o tem govorila z možem in hkrati izrazila skrb glede rubežev zaradi Janezovih dolgov, za katere Janez trdi, da jih nima. Dogovoriva se, da mi Janez sporoči, ko ga o prijavi obvesti sestrin mož, jaz pa njega, ko dobim informacije iz pisarne Varuha človekovih pravic o tem, ali bodo obravnavali naš primer ali ne.
4.6.2007	Danes je poklical Janez in povedal, da je sestrin mož pristal na prijavo začasnega prebivališča. Dogovoriva se, da se dobiva jutri in načrtujeva naprej.
5.6.2007	Z Janezom pokličeva sestrinega moža in razložim mu, da sva hvaležna za pomoč, ki jo je pripravljen izkazati, vendar Janezu začasno prebivališče ne zadostuje za pridobitev dokumentov in pravic, v kolikor ta prijava ni v postopku spremembe v stalno prebivališče, tako pravi Zakon o upravnem postopku. Obenem ga razbremenim z informacijo, da naslov prijave stalnega ali začasnega prebivališča ne vpliva na lastnino, ki se rubi v postopku rubeža. To informacijo sem pridobila na brezplačni številki Varuha za človekove pravice.
13.6.2007	Danes sva se z Janezom po daljšem premoru zopet videla, nisem imela nobenih novih informacij zanj, tudi on ne zame. Povedal je še, da se v novem domu dobro počuti, in vendarle sva optimistično zaključila sestanek, v smislu, da kjer je volja mora biti tudi pot.
20.6.2007	Tadejo Knez pokliče ga. Nataša Bratož in pove, da so na Uradu varuha za človekove pravice preučili našo pobudo, ugotovili, da gre za kršitev državljskih pravic, kar pomeni da bodo pobudo tudi obravnavali, torej posredovali pri pristojni instituciji v smeri ureditve zakonskega stalnega prebivališča. Pove tudi, da se od sedaj naprej obračamo na njo glede podpore iz pisarne Varuha (kontakt 051 349310) ter nas napoti na Upravno enoto, kjer bodo preverili in naredili zapisnik o tem, da gospod Janez nima stalnega niti začasnega prebivališča, nato bodo na vlogo za prijavo na naslov pristojnega Centra za socialno delo vplivali tudi zagovorniki iz Urada varuha za človekove pravice, vendar pa jo mora na CSD nasloviti Upravna enota. Sporočilo je v celoti sprejela in meni posredovala Tadeja Knez, saj je v pobudi bila navedena kot kontaktna oseba, ker g. Janez nima mobitela.

21.6.2007	Razveselim Janeza z novico o tem, da so iz Urada varuha človekovih pravic sporočili, da bodo obravnavali naš primer in zagovorniško posredovali. Povem mu, da je sedaj na nama, da odideva na Upravno enoto in sproživa postopek ureditve zakonskega prebivališča. On pove, da je vesel in da mora s šefom dogovoriti prost dan in mi bo sporočil, kdaj to bo.
5.7.2007	Pokliče Janez in pove, da ima prost dan v petek in bi lahko šla na Upravno enoto. Tako se tudi dogovoriva.
6.7.2007	Kot je bilo dogovorjeno sva se ob 8 uri dobila v lokalu blizu klopce, kjer se pretežno srečujeva, spila kavo in odšla na Upravno enoto. Tam pa sva izvedela, da služba za ugotavljanje stalnega prebivališča ob petkih nima uradnih ur, in da lahko prideva v ponedeljek med 9 in 13 uro. Dogovorimo se, da pridemo v ponedeljek zjutraj.
9.7.2007	Na Upravni enoti prideva do referentke ge. Andreje Čop, naredi zapisnik sestanka in sestavi vloga za Center za socialno delo za prijavo zakonskega prebivališča na njihovem naslovu, ter pove, da bo kontaktirala g. Janeza osebno, ko bo CSD odgovoril na vlogo. Izvod zapisnika prejme tudi g. Janez, ki pa ga izroči meni v hranjenje. Zatem sem poklicala go. Natašo Bratož na Urad varuha za človekove pravice, ker pa je bila odsotna, sem ji pustila sporočilo o tem, da sva z g. Janezom ravnokar sprožila postopek na Upravni enoti.
11.7.2007	Danes sva bila na občini Vič, kjer je g. Janez prevzel obrazec za dokazovanje prisotnosti v slovenski vojski v času zadnje vojne za Slovenijo, saj ima kot borec pravico do brezplačnega dodatnega zdravstvenega zavarovanja, ki bi ga rad koristil. Odšla sva na kavo in se dogovorila, da se v kratkem slišiva.
20.7.2007	Poklicala sem g. Janeza in povedal mi je, da ga iz Upravne enote še nihče ni poklical, kar sva si razložila s tem, da je čas dopustov in da stvari malce dlje trajajo, kot bi drugače. Dogovoriva se, da počakava do naslednjega tedna, ko se zopet slišiva in narediva načrt za naprej.
24.7.2007	Pokličem go. Natašo Bratož, da bi jo povprašala o Janezovem primeru, vendar mi na Uradu povejo, da je ga. Bratož na dopustu in da pride v prvem tednu avgusta. Pokličem tudi g. Janeza in mu povem, da bova v prvem tednu avgusta izvedela kaj več. Iz Upravne enota g. Janeza še niso poklicali, tako, da sedaj nimava nikakršnih informacij.

6.8.2007	Danes sem v pogovoru z go. Natašo Bratož izvedela, da v primeru g. Janeza ne more posredovati, ker gre za zakonsko določbo, ki pravi, da CSD ni dolžan prijaviti osebo, ki nikdar ni prejela socialne pomoči, na svoj naslov. Ga. Nataša Bratož kot rešitev predlaga, da naj se obrneva s problemom na Mestno občino Ljubljana, oziroma kar na Župana z apelom k spremembi Zakona o prijavi prebivališča, saj da gre za zakonsko določbo iz tega Zakona, ki dopušča CSD zavrnitev vloge za prijavo na njihovem naslovu, v primeru, da oseba nikdar ni pri njih prejela socialne pomoči v kakršnikoli obliki (pogovor, dajatev, intervencija,...). Pove, da gre za Zakon, ki se je ob osamosvojitvi Republike Slovenije enostavno prepisal iz bivše države in da je takrat komaj doseženo ravno to, da je osebo, ki je v preteklosti prejela socialno pomoč, torej pristojni Center za socialno delo dolžan prijaviti na njihov naslov. Do takrat, ko bo to zakonsko urejeno, pa pravi, da naj iščeva osebo v gospodovi osebni mreži, vendar je verjetnost majhna, saj je gospodova socialna mreža sestavljena iz ljudi, ki prav tako nimajo doma. Ko jo vprašam, če torej zadostuje prijava stalnega prebivališča samo toliko časa, dokler gospod ne prejme prve denarne podpore, nakar se lahko sproži postopek za odjavo, gospodu pa ostane pravica do prijave na naslov Centra za socialno delo Vič, me opozori, da to ne sme izgledati tako očitno. V primeru Mojce je Center za socialno delo vlogo zavrnil kljub temu, da je bila prejemnica socialne pomoči, zato je Urad imel zakonsko podlago za zagovorništvo, in po posredovanju je omenjeni Center za socialno delo spremenil odgovor na vlogo v pozitivnega. Vendar Mojca kasneje ni speljala, enostavno ni več prišla na Center za socialno delo. Ga. Nataša Bratož mi še zagotovi podporo pri apeliranju na Mestno občino, saj na Uradu vedo za ta problem in ljudi, ki se jih tiče je veliko. Pokličem še g. Janeza in dogovoriva se, da se jutri vidiva na klopci.
7.8.2007	g. Janezu razložim situacijo in zmeniva se, da poskusiva z vlogo za zakonsko stalno prebivališče pri ljubljanskih domovih za stare in invalidskih organizacijah, vendar v septembru, ker je sedaj itak čas dopustov. Dogovorjeno je, da se v kratkem slišiva.
15.8.2007	Poklicala sem g. Janeza, saj je danes njegov rojstni dan.
6.9.2007	Danes je poklical Janez in povedal, da je našel osebo, ki ga je pripravljena

	prijaviti na svoj naslov. Pravi, da gre za starega prijatelja, ki ga je srečal po dolgem času, vendar pa je potrebno s prijavo počakati do konca meseca, saj je lastnica nepremičnine prijateljeva žena, ki pa je trenutno v tujini. Vesela sva, da je sedaj cilj končno, dejansko blizu.
19.9.2007	Danes je g. Janezu lastnica hiše v kateri živi rekla, da se mora do konca tedna izseliti, saj da je kljub opozorilom svojo sobo zopet zapustil le v spodnjicah. Sedaj je prisiljen vrniti se v tisto zapuščeno hišo, iz katere so ga pred štirimi meseci pregnali zastopniki neke nepremičninske agencije. Prepričan je, da bo imel vsaj pol leta mir. Ko bo imel dokumenta si bo lahko najel sobo.
27.9.2007	Danes sem govorila z go. Ksenijo Pucihar, dogovorili sva se, da v ponedeljek skupaj urediva prijavo g. Janeza. Kasneje sem se srečala z g. Janezom, bila sva vesela, a se zavedava, da naju čaka še veliko dela; ureditev zdravstvenega zavarovanja, prijava na Zavodu za zaposlovanje, uveljavitev nadomestila za brezposelnost, sprožitev postopka za ugotavljanje delovne dobe, z namenom morebitne upokojitve, ureditev dodatnega zdravstvenega zavarovanja, ki gospodu pripada brezplačno (borec v osamosvojitveni vojni).
1.10.2007	Zjutraj okoli 10 ure smo g. Janezu uredili prijavo stalnega prebivališča na naslovu hiše ge. Pucihar in sedaj ni ovir za pridobitev osebnih dokumentov, vlogo za pridobitev osebne izkaznice je g. Janez podal na mestu.

4. 3. opis obiska na CSD v okviru PSP

Informiranja uporabnika s strani socialne delavke

Socialna delavka je uporabnika informirala o pravilniku CSD Vič glede prijave na njihov naslov ter uporabnika povedala, da ne izpolnjuje pogojev za prijavo na naslov CSD, ni pa ga informirala o postopku pridobivanja stalnega prebivališča, ko državljani RS ne izpolnjuje pogojev, ki so določeni v pravilniku ali za primer ko CSD prošnjo za prijavo stalnega prebivališča prošnjo zavrne. Prav tako uporabniku ni povedala, da ima kot državljani RS prijavno – odjavno dolžnost, ki mu jo nalaga 2. člen Zakona o prijavi prebivališča.

Uporabnika socialna delavka ni informirala, da ga po Pravilniku o izvrševanju Zakona o osebni izkaznici lahko oglobijo za od 30.000 – 100.000 bivših tolarjev, ker nima uradnega dokumenta s sliko, ki ga izda državni organ. Socialna delavka je uporabnika informirala o

Ambulanti s posvetovalnico za ljudi brez zdravstvenega zavarovanja, ni pa ga seznanila s pravico do obveznega zdravstvenega zavarovanja, ki jo zagotavlja Zakon o socialnem varstvu za vse državljane RS s stalnim prebivališčem (5. člen Zakona o socialnem varstvu).

Prav tako uporabniku ni podala informacije, da ima po Zakonu o osebni izkaznici gospod pravico do le te, saj ta omogoča tudi uresničevanje 32. člena Ustave RS, ki govori o svobodi gibanja. Socialna delavka je povedala, da je DSP pogojena s prijavo v evidenco Zavoda RS za zaposlovanje, vendar Zakon o socialnem varstvu v 21. členu pravi, da so upravičenci vsi državljani RS, ki zase in svoje družine ne morejo poskrbeti (za materialne potrebe) sami.

Svetovanje uporabniku s strani socialne delavke

Socialna delavka je uporabniku svetovala naj poda vlogo za ugotavljanje stalnega prebivališča na Upravno enoto Vič, ki bo kasneje vlogo za prijavo posredoval na CSD Vič, ta pa bo v postopku ugotovil, da uporabnik ne izpolnjuje pogojev. Tako bo CSD na UE poslal negativen odgovor oziroma ne bo izdal soglasja za prijavo prebivališča uporabnika na njihov naslov. Ta nasvet je bil za uporabnika popolnoma neuporaben, je pa to za obrazložitev uradnega postopka pridobivanja soglasja za prijavo stalnega prebivališča na naslovu institucije ali organizacije, kjer državljan prejema pomoč. Glede na to, da uporabnik ne izpolnjuje pogojev, bi nam morala socialna delavka svetovati o drugih pravnih in institucionalnih možnostih za uresničevanje državljskih pravic. Kljub temu, da se uporabnik ni pripravljen prijaviti na zadnji stalni naslov svoje mame, je socialna delavka to videla, kot edino možno rešitev na kateri je vztrajala. Socialno delo pa temelji na dogovoru in določenih ciljih; soustvarjanju rešitev skupaj z uporabnikom in ne proti njemu. Namesto, da bi socialna delavka pozorno poslušala zgodbo uporabnika in mu na podlagi njegovih potreb in želja (pravica do osebne izkaznice, prijavno – odjavna dolžnost, potreba in nedostopnost do socialnovarstvenih storitev) svetovala o možnih načinih izboljšanja njegovega statusa, je preglasila uporabnikovo zgodbo z izpostavljanjem problematike zasvojenosti in zdravljenja alkoholizma (predlagala je vključitev v skupino za samopomoč AA), s tem pa ga odvrčala od iskanja rešitve problema stalnega prebivališča. Ker socialno delo ni le reakcija na socialno stisko človeka; zelo so pomembne proaktivne metode, kot je načrtovanje in zmanjševanje škode in tveganja, česar uporabnik ni bil deležen. Socialna delavka je uporabnika napotila le k anonimnim alkoholikom in v Ambulanto za ljudi brez zdravstvenega zavarovanja.

Uspešnost vključitve ogroženega posameznika v sistem socialnega varstva preko prve socialne pomoči (1. obisk na CSD Vič) – neuspešno.

Prva socialna pomoč	Pričakovani odziv socialne delavke (antidiskriminatorni pristop v socialne delu)	Dejanski odziv socialne delavke (tradicionalni pristop v socialnem delu)
Informiranje Uporabnik:»kaj	- Najprej naj bi socialna delavka g. Janeza podprla in seznanila s prijavno – odjavno državljansko dolžnostjo, ki jo nalaga 2. člen Zakona o prijavi prebivališča, tako bi izpostavila vlogo državljana in ne zgolj brezdomnega. - Nato bi g. Janeza poučila o nujnosti vpisa v Register stalnega prebivalstva (18. člen Zakona o prijavi prebivališča), kot pogoju za uveljavljanje socialnovarstvenih pravic, dajatev in storitev; nato bi skupaj z g. Janezom poiskala primerno začasno rešitev, oziroma razmislila konkretnější načrt kako bo g. Janez razrešil svoj zaplet na nivoju uveljavljanja državljanskih pravic, tako bi informirala uporabnika o njegovih temeljnih pravicah	- Socialna delavka je uporabnika najprej informirala o pravilniku CSD Vič, ki obravnava tudi prijavo na njihovem naslovu, po katerem g. Janez ne izpolnjuje pogojev za prijavo prebivališča.. Pogoje bi izpolnjeval, če bi kadarkoli v preteklosti bil uporabnik pomoči konkretnega CSD. (Izjava socialne delavke: » ravno zadnjič smo imeli enega takšnega, ampak on je prejemal denarno pomoč, pa smo ga brez težav lepo prijaviili.« – s to primerjavo je socialna delavka uporabnikovo težavo generalizirala ali posplošila situacijo in tako tudi zaprla prostor za raziskovanje življenjske zgodbe in stiske

	- socialna delavka bi z g. Janezom lahko izdelala analizo tveganja in ogroženosti, saj je uporabnik v situaciji, ki predstavlja huda zdravstvena in socialna tveganja v vsakdanjem življenju. Definicija zdravja nedvomno vključuje, poleg stanja odsotnosti bolezni ali infekcije, tudi stanje blagostanja posameznika; fizično, duševno in socialno, so enako pomembni saj preverjeno součinkujejo drug na drugega.	problematike, ob tem pa G. Janezu ni ponudila omenjene pogodbe s CSD v dogovor in podpis. (Izjava socialne delavke: »če ne boste hodil na razgovore za službo, ali na razgovore k svetovalki, vas bodo črtali iz evidence; in kako boste vi hodili na razgovore zjutraj, če živite na klopci, kje se boste pa umili? Takoj vas bodo črtali, in potem se ne boste smeli prijaviti naslednjih sedem mesecev.« - ta trditev socialne delavke izraža pogojevanje, zastraševanje in posledično definira kot problem uporabnika.)
Svetovanje Uporabnik:«kaj bom storil?»	- pogovor v socialnem delu je raziskovalen proces, poslušanje znotraj tega pa spretnost in disciplina; pri drugem gre za vprašanje ali slišimo tisto, kar hočemo slišati, ali tisto, kar nam uporabnik hoče povedati, pri prvem pa gre predvsem za povezovanje izkušenj uporabnika s kulturnim, družbenim in političnim kontekstom (še posebej kadar gre za pripadnika izključene skupine), da človek dobi občutek, da ni sam, da svojo izkušnjo povezuje z izkušnjami drugih ljudi, da se ne	pokroviteljski odnos do uporabnika in na dvojna merila do uporabnikov storitev pomoči (vreden/ nevreden); - socialna delavka je g. Janezu kot edino rešitev svetovala prijavo na naslovu njegove mame, ki je tudi naslov njegovega zadnjega stalnega prebivališča in kjer bo v prihodnje lahko uveljavljal tudi pravice povezane z dedovanjem.

Svetovanje Uporabnik:«kaj bom storil?»	čuti zgolj sam odgovoren za svojo situacijo, in le tako vzpostavljen stik je temelj za razvijanje delovnega odnosa. (eksploracija življenjskega sveta uporabnika in podlaga za izdelavo ocene tveganja in ogroženosti, povzeto po: Strategije razvoja in postavitve modela za delovanje CSD 2002) - temeljni vrednoti socialnega dela, enkratnost in edinstvenost posameznika ter socialno pravičnost ali enakost za vse, socialno delo uresničuje skozi načelo dialoga, v smislu orodja emancipacije izključenega posameznika, zagotovila torej, da bo njegov glas slišen, čeprav mu je bila virtualna moč besede odvzeta. (izguba pogodbene moči, diskriminiranost). Skozi dialog socialna delavka in uporabnik skupaj spoznavata (v uporabnikovih besedah) njegovo, vsaj delno vizijo, kako se bo življenje odvijalo naprej, hkrati pa določata naloge, preverjata, česa sta ali je zmožen in česa ne. Dogovorita način dela in določita konkretne naloge. - pogovor, ki bi bil voden na zgoraj opisan način, bi zagotovo pripeljal socialno delavko in uporabnika do definicije problema, s kakršno bi se oba strinjala; tako pa je uporabnik	(Izjava socialne delavke:« pa pojdite kdaj k mami na obisk, zagotovo vas bo vesela, sploh če se niste videli že dolgo časa. Mogoče vas bo pa prijavila.» - socialna delavka je tako pokazala nezanimanje za uporabnikove pretekle izkušnje v družini.) - socialna delavka je zgodbo g. Janeza preglasila z izpostavljanjem problematike zasvojenosti in zdravljenja alkoholizma, tako mu je svetovala priključitev eni izmed skupin Anonimnih alkoholikov, skupini za samopomoč, za katere ne potrebuje zdravstvenega zavarovanja, saj je brezplačna. V ta namen je g. Janezu izročila informativne zloženke AA. (Izjava socialne delavke:« vi morate nehati piti. Zagotovo imate zaradi alkoholizma vse te težave, tudi z domačimi. A v družini še kdo poleg vas pije? – preokviritev problema stalnega prebivališča v osebno patološko uporabo - zasvojenost)
--	--	--

	razlagal svoj vidik povezan z neprijavljenim prebivališčem, socialna delavka pa je problem definirala skozi zasvojenost, zato nista prišla do določanja konkretnih nalog ali dela, saj je zasvojenost problematika, ki se ureja več let, prijava stalnega prebivališča pa pogoj potreben za izdelavo dokumentov in uveljavljanja državljskih pravic, med drugim tudi za bolnišnično zdravljenje zasvojenosti. - socialna delavka naj bi bila usmerjena v odkrivanje notranjih virov človeka, njegovih sposobnosti, želja, strahov, stisk, s ciljem krepitve (moči) samozavesti in človečnosti stigmatiziranega posameznika. Na tem mestu bi socialna delavka skupaj z uporabnikom izdelala oceno resursov in oceno moči uporabnika.	- socialna delavka je izpostavljala ovire, težave, nemožnosti in nesposobnosti g. Janeza in na ta način spregledala željo, voljo in pripravljenost g. Janeza, da bi si uredil ogrožajočo življenjsko situacijo. sklepam, da zaradi takšnega pogleda oziroma videnja, socialne delavka g. Janeza ni povabila na naslednji pogovor v okviru nudenja PSP.
--	---	---

4.4. RAZPRAVA

Oblika pomoči, ki jo je bila deležna brezdomna oseba v okviru prve socialne pomoči je bližja tradicionalnemu modelu kot sodobnemu, skupnostno usmerjenemu modelu v socialnem delu. Tradicionalni pristop je razviden iz informiranja in svetovanja, ravnanja in jezika socialne delavke.

Menim, da je posledica tradicionalnega pristopa ta, da izključene brezdomne osebe nismo uspeli vključiti v sistem socialnega in zdravstvenega varstva preko CSD in storitve prve socialne pomoči.

To pomeni, da CSD ni izdal soglasja brezdomni osebi, za prijavo stalnega prebivališča na naslovu CSD, ker oseba kot državljan nikdar v preteklosti ni uveljavljala pravice do pomoči in storitev CSD, v sedanjem trenutku pa so brezdomni osebi te pravice in dajatve nedostopne, ker nima prijavljenega stalnega prebivališča na območju RS, torej ne more izpolniti pogoja za zadolžitev CSD za izdajo soglasja. Vendar, na tem mestu je pomembnejše to, da je situacija odkritega brezdomstva huda socialna stiska posameznika in da je zato brezdomstvo predmet doktrine socialnega dela, tako sem od socialnega dela pričakovala strokovno pomoč v obliki strokovnega odgovora na socialno stisko posameznika.

Brezdomna oseba, ki nima začasne nastanitve, torej spi na prostem in ni uporabnik služb in storitev za brezdomce, ker ne izpolnjuje uradnih pogojev; nima osebne dokumenta, ker nima prijavljenega stalnega prebivališča, je tako nedvomno pravno (socialno varstvo, tudi konstantni prekršek) izključena oseba, vendar pa je brezdomna oseba tudi socialno (skupnost, družina) in fizično (zdravje) ogrožena in stigmatizirana oseba zato nujno potrebuje podporo nestigmatizirane osebe za socialno (v tem primeru tudi pravno) vključitev, ki bo stigmatizirani osebi dodala moč ali vpliv, v tem primeru socialna delavka na CSD, ker brezdomna oseba nima socialne in osebne mreže, kjer bi si zagotovila prijavo stalnega prebivališča in tako pridobila pogoje za uživanje pravic in dajatev, ki so državljanom na razpolago, ko se znajdejo v stiski.

Informiranje in svetovanje brezdomni osebi v okviru prve socialne pomoči, je bilo pravno pomanjkljivo in zgolj administrativno; socialna delavka ni vzpostavila osebnega stika z

uporabnikom, ker svetovanja ni vodila osebno. Z uporabnikom ni vzpostavila delovnega odnosa v socialnem delu (Čačinovič), ampak je brezdomni osebi le posredovala informacije, o postopku ugotavljanja stalnega prebivališča, o postopku urejanja stalnega prebivališča in o zakonski določbi, ki pravi, da soglasje za prijavo prebivališča mora izdati ustanova pri kateri oseba prejema materialno pomoč, in tako je zaključila, da CSD osebo ni dolžan izdati soglasja za prijavo in ga tudi ne bo.

Jezik socialne delavke je bil v primerjavi z »novimi besedami« izrazito tradicionalen; izražal je usmerjenost socialne delavke v osebnost, oviranost, konfliktnost in zasvojenost brezdomne osebe. Ta jezik je še nadalje izključeval, oddaljeval in pogojeval socialno (in druge) vključitev izključno z uporabnikovo psihološko preobrazbo, socialni (izključenost) in drugi (na primer revščina) dejavniki so bili ignorirani. Povabila k instrumentalni definiciji problema in so-ustvarjanju rešitve ni bilo, bile so besede negativna odločba, zasvojenost, brezposelnost in sporočila o uporabnikovi lenobi, nesposobnosti in nezmožnosti. Besede (socialne delavke) so v tem primer blokirale proces vodenja na osebni način, vendar se ga socialna delavka niti ni trudila ali odločila vzpostaviti in posledica je bila neučinkovit proces pomoči v socialnem delu.

Socialna delavka ni skrbno ravnala s konceptom so-prisotnosti, uporabnika ni aktivno poslušala in na takšen način soustvarjala uporabnikovo zgodbo; mnenje, podoba in vtis o uporabniku in njegovi težavi si ni izoblikovala skozi dialog z njim, besede so pripeljale v situacijo v kateri sta imela uporabnik in socialna delavka popolnoma različni definiciji uporabnikove težave, zopet zelo tradicionalno. Tudi s strokovno močjo je socialna delavka ravnala predvsem po tradicionalnem modelu; preglasila in preokvirila je uporabnikovo besedo (definicijo problema in rešitve), to pomeni da ni prenašala moči in vpliva na uporabnika, ni ga opolnomočevala, ni mu dala validacije (Payne), kar bi lahko udejanjila preko koncepta državljanskih pravic in skozi vzpostavitev vloge državljana.

Socialna delavka je ravnala nestrokovno tudi zato, ker je prvo socialno pomoč zaključila po prvem srečanju (čeprav prva socialna pomoč po normativu obsega enega do pet srečanj) in tako zanemarila razpoložljiv čas in prostor za iskanje rešitev in možnosti (perspektiva moči, po Čačinovič), ki bi jih bilo potrebno raziskati za izdelavo načrta socialne in pravne vključitve brezdomne, brezpravne in ogrožene osebe.

Dejanski odziv socialne delavke je bil zelo drugačen od pričakovanega, slednjega sem izoblikovala na podlagi doktrine socialnega dela, analize zakonodaje in državljskih pravic, nacionalne in evropske politike socialnega vključevanja v povezavi z stigmatizacijo, diskriminacijo in materialno izključenostjo, predvsem pa fizično (zdravje; fizično, duševno, socialno) ogroženostjo brezdomne osebe.

Na podlagi vsega tega lahko zaključim, da je praksa CSD v primeru urejanja vprašanja brezdomne osebe in problemov reševanja njenih stisk, dejansko diskriminatorna oziroma izključujoča; tudi storitev ni izpeljana na strokovni opori.

Diskriminacijo brezdomstva vidim v tem, da CSD ob aktivni socialni politiki boja proti revščini in socialni izključenosti ni zmogel ali našel načina za krepitev moči socialno in pravno izključene ter stigmatizirane in ogrožene brezdomne osebe. V ravnanju konkretne socialne delavka poleg nestrokovnosti vidim tudi elemente stigmatizacije; preko izjav socialne delavke (in rezultata PSP) je uporabnik prejel sporočilo, da je vzrok za težave, ki jih ima (brezdomstvo), on sam oziroma njegove osebnostne značilnosti, nagnjenja k nezdravemu načinu vsakdanjega življenja, škodljivi notranji vzorci in navade in zato je prav in logično, da se mu dogaja brezdomstvo in izključenost.

Da nam je uspelo pridobiti soglasje za prijavo prebivališča in da je uporabnik prejel osebne dokumente s katerimi ima dostop do storitev, pomoči in dajatev smo morali obnoviti uporabnikovo osebno socialno mrežo, za kar smo potrebovali skoraj šest mesecev. Na tem mestu moram poudariti osebni angažma uporabnika, potrpežljivost in pogum za vztrajnost kljub negotovim razmeram in slabim izkušnjam z institucijami.

5. SKLEPI

- Razlogi za brezdomstvo so kombinacija strukturalnih, institucionalnih, socialnih in individualnih ali osebnih dejavnikov, ki medsebojno součinkujejo tako, da osebo izključijo iz navedenih sistemov in jo naredijo brezdomno. Brezdomstvo je torej oblika popolne izključenosti.
- Odkrita brezdomna oseba v vsakdanjem življenju in socialnih interakcijah z drugimi najpogosteje doživlja stigmatizacijo in diskriminacijo, ki temeljita na predsodkih o brezdomstvu in brezdomcih, ti predsodki se vežejo in upoštevajo le individualne dejavnike pojava, popolnoma ignorirajo strukturalne (recimo revščina), institucionalne (recimo stanovanjska politika, socialno varstvo) in socialne (recimo družina) dejavnike.
- Stigmatizacija je odziv na razlike med ljudmi, zato se osredotoča na individualne dejavnike pri soočenju z različnostjo – drugačnostjo, in situacija odkritega brezdomstva je za veliko večino zelo drugačna lastni situaciji; vendar pa gre pri stigmatizaciji predvsem za to, da ta odziv, ki se osredotoči na razlike onemogoča odziv, ki se osredotoča na podobnosti med ljudmi. Zato stigmatizacija pomeni socialno zavračanje in izolacijo, ki povzročita in ohranjata usihanje pogodbene, socialne, ekonomske in osebne moči. To pa je že diskriminacija.
- Stopnja diskriminacije je odvisna od dveh; od tega koliko je neka drugačnost (stigma) v svojem socialnem kontekstu nezaželena in od vidnosti stigme. Odkrito brezdomstvo je vidna stigma, kar pomeni, da je oseba izpostavljena hudi stopnji diskriminacije in izključenosti.
- V teoriji in metodiki skupnostno usmerjenega socialnega dela sem iskala odgovore, ki jih socialno delo lahko prispeva k znižanju stopnje stigmatizacije in diskriminacije na način spreminjanja izključujoče skupnosti v bolj vključujočo; v SSD sem odkrila koncepte dela z stigmatiziranimi in nestigmatiziranimi člani ter skupnostjo.
- V praksi CSD povezani z urejanjem vprašanj brezdomnih prevladuje tradicionalni ali klinični pristop, ki temelji na psihologiji in spreminjanju drugačnega posameznika na način, da bo družbi bolj prilagojen, pristop ignorira družbeno strukturo, usmerjen je na izključno na posameznika.

- Praksa CSD pri urejanju vprašanj brezdomnih oseb ni v skladu z nacionalno socialno politiko boja proti revščini in socialni izključenosti (PBPRSI 200, NPSV do leta 2006), niti ne sledi evropski strategiji zagotavljanja socialne in zdravstvene varnosti (Evropsko leto boja proti revščini 2010, Feantsa) državljanom. Koncept državljanskih pravic se v praksi CSD ne uresničuje v celoti; ne kot državljanske dolžnosti, katerih izpolnitev spodbuja socialno integracijo (omogoči izkušnjo pozitivno vrednotene vloge, enakopravnega pripadnika skupnosti), krči množico marginaliziranih; niti se koncept državljanskih pravic uresničuje kot ščit, narejen za varstvo posameznika pred socialnim propadanjem. V tem kontekstu je praksa CSD bolj sledila starejšemu modelu socialne politike, ki temelji na konceptu pomoči in ne sodobnemu modelu temelječemu na konceptu pravic (Leskovšek).

- Prva socialna pomoč se v praksi CSD ne izvaja po sodobnih merilih stroke socialnega dela; ni bilo vzpostavljenega delovnega odnosa v socialnem delu niti ni bil oblikovan edinstveni projekt pomoči v socialnem delu.

6. PREDLOGI

- Brezdomnim osebam (državljanom RS), ki ne izpolnjujejo administrativnih pogojev za uresničevanje in uživanje pravic, storitev in dajatev socialnega in zdravstvenega varstva, niti storitev služb in organizacij za brezdomne je zato nujno potrebno in možno urediti status preko socialno varstvene storitve Prva socialna pomoč (ki je državljanska pravica), za katero je pooblaščen javni zavod Center za socialno delo.

- Praksa CSD-jev naj vprašanjem povezanim z brezdomnimi in problemom njihovega socialnega vključevanja samoiniciativno in prioriteto pristopa, v ta namen naj služba prve socialne pomoči organizira posebno delovno skupino socialnih delavcev, ki bo na področju delovala po teoriji, metodah in konceptih skupnostnega socialnega dela.

- Prva socialna pomoč brezdomnim osebam naj se nujno izvaja po konceptu vzpostavljanja delovnega odnosa v socialnem delu in konceptu edinstvenega projekta pomoč, ker koncepta vključujeta paradigmatične spremembe v stroki in spremenjene družbene razmere ter tako uresničujeta participacijo posameznika/ državljana.

- Načela učinkovite prakse CSD v okviru prve socialne pomoči pri urejanju vprašanj brezdomnih in problemov pri njihovem socialnem vključevanju so: na začetku prvega srečanja jasno vzpostavljena vloga državljana, informirati uporabnika o vseh državljanskih pravicah, opremiti uporabnika z konkretnimi in natančnimi načini uveljavljanja posameznih pravic in pridobivanjem pogojev za uveljavljanje omenjenih pravic, preko pogovora in aktivnega poslušanja socialna delavka spozna in raziskuje uporabnikov življenjski svet, tako prideta uporabnik in socialna delavka do skupnih definicij praviloma več problemov, nato na podlagi informacij in strokovnega znanja socialne delavke ter uporabnikovih osebnih odločitev izoblikujeta seznam uresničljivih rešitev za vsak problem posebej, nato uporabnik samostojno sestavi lestvico prioritet oziroma določi katere svoje težave bo najprej reševal in na kakšen način; nato socialna delavka in uporabnik skupaj izdelata delovni načrt; vsebinsko in terminsko. Ko izdelamo načrt socialne vključitve brezdomne osebe, informiranje in svetovanje nadomestimo z ravnanji krepitve moči in participacije uporabnika. Za kvalitetno uresničevanje omenjene učinkovite prakse lahko CSD povabi tudi druge javne službe in državne institucije k interdisciplinarnemu sodelovanju in medinstitucionalnemu povezovanju pri urejanju problemov socialnega vključevanja odkrite brezdomne osebe, brez pravic.

7. LITERATURA

1. Dekleva B., Razpotnik Š. (2006). Končno poročilo raziskovalne naloge; Problematika brezdomstva v Ljubljani. Združenje za socialno pedagogiko.
2. Brandon D. (1974). *Homless*. Sheldon press. London.
3. Randall G., Brown S. (1999). *Crisis UK*. London.
4. Redno poročilo Varuha človekovih pravic (2005). Varuh človekovih pravic RS.
5. Kaučič, I., Grad, F. (2000). *Ustavna ureditev Slovenije (Druga, spremenjena in dopolnjena izdaja)*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
6. Goffman, E. (1963). *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. Engelwood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
7. Ule, Mirjana (1999). *Predsodki in diskriminacije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
8. Dominelli, L. (1995). Antirasistične perspektive v evropskem socialnem delu. *Socialno delo*, 34, 3:181-193.
9. Demšar, Žnidarec, S. (2007). *Skripta skupnostno socialno delo (Uvod v študijsko gradivo)*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
10. Rapoša Tajnšek, P. (1990) Skupnostni pristop kot temeljno načelo socialnega dela. *Socialno delo*, 29, 1-3:63-68.
11. Zaviršek, D. (2005), Tleči razizem zahodnih demokracij. *Socialno delo*, 44, 4-5: 251-258.
12. Payne M. (1997) 2nd Ed. *Modern Social work Theory*, Macmillian, Basingstoke, London
13. Twelvetrees, A. (1991): *Community Work*. BASW Macmillian, London, UK
14. Kahn, Si. (1995). *Community Organization*. Encyclopedia of Social Work (19th Ed.). 569-576. Washington, DC: NASW Press, Inc.
15. 18 Adams R., Dominelli L., Payne M., eds. (1998) Basingstoke: Macmillan. ...
16. Leskovšek V. () Socialno delo ni politično (ali pač?). *Socialno delo*
17. Program boja proti revščini in socialni izključenosti (PBRSI). MDDZS. 2002.
18. Nacionalni akcijski program o socialne vključevanju. MDDZS. 2004.
19. Nacionalni program socialnega varstva do leta 2006 (NPSV). MDDZS. 2002.
20. Čačinovič V., G. (2000). Vzpostavitev in ohranjanje svetovalnega odnosa: postmoderno v terapiji in svetovanju. *Psihološka obzorja*. 81-86.
21. Čačinovič V., G. (2003). Jezik socialnega dela , *Socialno delo*, 42, 4-5, 199 -203.

22. Čačinovič V., G. (2005). Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika. Fakulteta za socialno delo.
23. De Vries, Bouwkamp (1995). Psihosocialna družinska terapija. Logatec. Firis.
24. Flaker, V. (2003). Oris metod socialnega dela (Uvod v katalog centrov za socialno delo). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, skupnost centrov za socialno delo Slovenije.
25. Haralambos, M., Holborn, M. (1999). Sociologija: teme in pogledi. Ljubljana: DZS.
26. Twelvetrees, A. (1991): Community Work. BASW Macmillian, London, UK
27. Zakon o prijavi prebivališča. Uradni list RS, št. 9/01. Pravilnik o izvrševanju Zakona o prijavi prebivališča.
28. Zakon o osebni izkaznici. Uradni list RS. Št. 75/97. Pravilnik Zakona
29. Zakon o socialnem varstvu ZSV. Uradni list RS, št. 54/92
30. Zakon o upravnem postopku ZUP. Uradni list RS, št. 80/99
31. Ustava RS
32. Mesec, B. (1997). Kvalitativno raziskovanje. Skripta. Študijsko gradivo. FSD. Ljubljana.
33. Mesec, B. (1998). Metodologija raziskovanja v socialnem delu. Skripta. Študijsko gradivo za interno uporabo. FSD. Ljubljana.
34. www.feantsa.org, (10.6.2008)
35. <http://www.csd-lj-siska.si/psp/psp.asp> (12.4.2007)